

Biblioteci școlare românești din Bihor (secolul al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea) (I)

Mihai Georgiță & Radu Milian

Keywords: *School Libraries; Parish Libraries; 19th Century; Bihor County; Moral Education; Culturalization; Books; Textbooks*

De o mare însemnătate pentru educația școlară a tinerilor români a fost circulația cărții în mediul școlar. Trebuie menționat de la început că circulația cărților era restrânsă, în special în cadrul mediului sătesc. Cele două biserici românești au căutat prin toate mijloacele să difuzeze cu prioritate cărți de cult în comunitățile lor. Greutățile economice, dar și analfabetismul ridicat din rândul românilor au făcut ca doar o mică parte dintre preoți și învățători să comande cărțile recomandate cu multă insistență de către ierarhia bisericească. În aceste condiții, capii bisericilor românești au căutat alte mijloace pentru difuzarea cărții, mai cu seamă cea în limba română, văzută ca mijloc de ridicare culturală a românilor, într-un moment în care naționalismul maghiar se manifesta tot mai exacerbat. Astfel, apare ideea constituirii unor biblioteci parohiale în comunitățile rurale și a sporirii fondului de carte în bibliotecile școlilor de la oraș.

A. Biblioteci școlare ortodoxe

Inițiativele ierarhiei ortodoxe în procesul de organizare a bibliotecilor parohiale

Dacă preocuparea pentru înființarea unor biblioteci românești a fost plasată până către sfârșitul secolului al XIX-lea¹ pe un plan secund pe lista priorităților Bisericii Ortodoxe, odată cu intrarea în vigoare la 22 mai 1879 a legii învățământului, "Legea Trefort", clerul superior s-a văzut confruntat cu pericolul desnaționalizării instituționalizate a populației pe care o păstora. Pericolul era cu atât mai mare cu cât actul normativ în cauză se adresa elevilor din școlile elementare, cu alte cuvinte se încerca înstrăinarea copiilor tocmai în perioada de fundamentare a principalelor elemente definitorii ale identității lor. Ca atare, în ședința din 22 aprilie 1881, Sinodul Episcopiei Ortodoxe a Aradului a hotărât să cadă în sarcina Consistoriului sarcina de a interveni imediat pentru înființarea "cât mai multor reuniuni de cântări și biblioteci prin comune și pre învățători să-i constrângă a participa numeroși la reuniuni. Iar pre viitor, când se aprobă statutele cutărei

---

¹ Gheorghe Buluță, *Scurtă istorie a bibliotecilor din România*, București, 2000, p. 78.

reuniuni, Consistoriul să întrepună de acel înțeles că va trage la răspundere pre învățătorii cari nu vor lua parte la reuniunea ce-o constituiesc”².

Importanța transpunerii în viață a hotărârii se desprinde în mod vădit din partea finală a actului, în care Consistoriul era împuternicit să aplice sancțiuni celor care nu i se conformau. Un an mai târziu s-au și făcut primii pași către redactarea unor statute cadre, dar flexibile, în funcție de particularitățile locale ale fiecărei regiuni. Prin “Circulariul eparchial greco-oriental orădan” nr. 471 din 15/27 iulie, era din nou adusă în discuție problema “reuniunilor de cântări” și a bibliotecilor³. Sinodul eparchial întrunit la Arad hotărâse în cadrul ședinței a IV-a, desfășurată în același an, colaborarea cu Consistoriul din Oradea în vederea elaborării unui regulament referitor la înființarea celor două instituții “în uniformitate” pentru întreaga dieceză⁴. În acest sens, episcopul diecezan Iosif Goldiș recomanda forului arădean întocmirea proiectului de statut și supunerea lui “spre apăsare” forului din Oradea, urmând ca acesta să îl analizeze în termeni comparativi cu propriul proiect. Pe acest temei, Consistoriul din Oradea avea libertatea de opțiune, așa după cum se sublinia în clauză inserată în finalul documentului: “Venerabilul Consistoriu din Oradea, prin acestea este poftitu să aleagă care-i va conveni mai bine, iar despre rezoluțiunea ce va lua este recercatu să ne încunoșcinteză fără amenare”⁵.

Lucrurile se cerea a fi urgentate, deoarece administrația maghiară trecuse la aplicarea celei de a doua “Legi Trefort”, care se adresa de această dată învățământului secundar și era pornită să întreprindă acțiuni directe pentru aplicarea strictă a legislației școlare. Așa de pildă, la 6 mai 1883, Nicolae Zigre, locțiitorul vicarului episcopal, aducea la cunoștință protopopiatelor că Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice a retras din circulație “nu numai edițiunea a doua, ci și edițiunea prima din <Legendariulu> de I. Papiu” și că este hotărât să îi pedepsească pe învățătorii care nu se conformează⁶. Corespondența era adresată protopopului din Peștiș, căruia i se subordona Tractul Aleșdului, zonă unde se pare că aveau o mare circulație cărțile românești vizate de cenzură. Pas cu pas, cărțile românești urma să fie retrase din uzul școlar spre a fi înlocuite cu cele oficiale maghiare.

Un prim statut de organizare și funcționare a bibliotecilor rurale a fost inserat în conținutul unui act mai larg de înființare a “Reuniunii Învățătorilor de la Școalele Poporale” în 1883. Conform statutului, scopul “reuniunii” era acela de “promovare a educațiunei și instrucțiunei poporale și cultivarea științelor referitoare la educațiunea și instrucțiunea poporală”, printre mijloacele utile atingerii acestui deziderat fiind nominalizate “biblioteca centrală și bibliotecile din despărțămintele sale protopopești”⁷. Fiecare despărțământ protopopesesc funcționa sub directă îngrijire

² Apud Viorel Faur, *Contribuții la istoricul bibliotecilor românești din Crișana. 1830-1940, Fundația Culturală “Cele Trei Crișuri”*, Oradea, 1995, p. 80.

³ SJAN Bihor, fond *Episcopia Ortodoxă Română Oradea*, ds. 156/1882-1883, f. 5.

⁴ Idem, ds. 158/1882-1883, f. 1.

⁵ *Ibidem*, f. 2.

⁶ Idem, fond *Protopopiatul Ortodox Beiuș*, ds. 27/1882, f. 76.

⁷ Idem, fond *Episcopia Ortodoxă Română Oradea*, ds. 162 a/1882-1883, f. 31 – în art. 3 din “Statutele Reuniunii învățătorilor de la școalele populare greco-ortodoxe române confesionale de

a unui comitet alcătuit dintr-un notar, un “cassariu” [n. n., casier], un bibliotecar și un controlor. Importanța acordată bibliotecilor apare subliniată pe parcursul întregului conținut al “statutelor”. În acest sens, adunarea generală verifica deopotrivă întreaga activitate a comitetului, a controlorului și a casierului, cât și pe cea a bibliotecarului, care era numit de drept membru al comitetului⁸. Printre “agende” comitetului, înțelegându-se prin acest termen evidențele scrise ale acestuia, figura și cea referitoare la “starea bibliotecilor” școlare.

Tot aici erau enumerate și atribuțiile ce cădeau în sarcina bibliotecarului, anume “îngrijește biblioteca, înregistrează opurile și face posibilă împrumutarea acelor”⁹. El era responsabil material, alături de casier, pentru eventualele pagube aduse patrimoniului bibliotecii¹⁰.

Discuțiile purtate la Sinodul eparhial ținut în 1882 nu au rămas fără ecou. Consistoriul a hotărât începerea demersurilor pentru înființarea unor “reuniuni de cantori și biblioteci”, ca organisme de propagare a culturii în mediul rural. În întâmpinarea acestei inițiative, pe parcursul anului, Protopopiatul Beiușului a organizat o serie de conferințe “învățătoresci” spre a-i consulta pe dascălii din satele plasei. Propunerea a fost primită cu entuziasm de întregul corp didactic, care – relatează protopopul – “sau angajat atâtu ca corporațiune, câtu și individualmente învețietorii, că din partea lor vor nisui și voru pune în lucrare, cu intervenirea directorilor locali și a comitetelor respective parohiale, ca reuniunile de cantori și de biblioteci să se înființeze”. Consistoriul a și transmis, în urma raportului, diferite proiecte de statut, lăsând liberul arbitru comunităților locale de a se orienta și a-și elabora propriile statute conform “împrejurărilor locale”¹¹. La corespondența purtată cu Consistoriul erau anexate și două modele de statut-cadru¹².

---

sub jurisdicțiunea Conzistoriului greco-ortodox român din Oradea Mare” [în continuare, “Statutele Reuniunii”].

⁸ *Ibidem*, f. 33 – în art. 15 din “Statutele Reuniunii”.

⁹ *Ibidem*, f. 33 – în art. 17 din “Statutele Reuniunii”.

¹⁰ *Ibidem*, f. 34 – în art. 23 din “Statutele Reuniunii”.

¹¹ *Idem*, fond *Protopopiatul Ortodox Beiuș*, ds. 27/1882, f. 72-72v.

¹² *Ibidem*, f. 74-74v: “Pentru înființarea bibliotecilor școlare de la școalele greco-ortodoxe române din comuna N.

§ 1. Reuniunea poartă titlul: «Reuniunea de cantori bisericesci și naționale din comuna N»;

§ 2. Scopul reuniunii este: «Desvoltarea semțiului moralu și naționalu prin cântările bisericesci și naționale»;

§ 3. Spre ajungerea acestui scopus, reuniunea va țienea ore regulate de deprindere în totă dumineca și sărbătoarea după amediez, eară după ajungerea unei deprinderi suficiente, reuniunea va esecuta în coru cântările bisericesci în totă dumineca și sărbători, sub decursulu servițiului divin, ear în cântările naționale se va produce la anumite ocațiuni;

§ 4. Reuniunea comunală stă sub supraveghierea comitetului parochialu, eară tote reuniunile din inspectoratu stau sub inspecțiunea consistoriului gr[eco] or[todox] orădanu;

§ 5. Membrii deobligați ai reuniunii sunt:

a) toți tenerii deobligați a cerceta școla de repetițiune;

b) adulții benevoli de la 15-20 ani;

§ 6. Datorința membrilor este: A cerceta regulatu orele prefapte pentru țienerea cântărilor și a participa la esecutarea lor;

§ 7. Conducătorului reuniunii este: Învețietorul, ear unde sunt mai mulți, învețietorulu celu mai teneru;

§ 8. Pentru ca să se cerceteze orele regulatu, se vor porta protocolu în care se voru induce absențele;

§ 9. Membrii cari fără scusă nu vor participa la orele prefapte de trei ori, una după alta, se voru pedepsi în o sumă banală de la 50 crăitari [la] 1 florin, care sumă să se folosească spre înființarea bibliotecii școlare;

§ 10. Pentru încasarea sumelor de pedepse, comitetu parochialu va designa unii membrii din seșulu seu;

§ 11. Eventuala mortificare a acestoru statute se poate face numai cu consensulu venerabilului consistoriu eparchialu orădanu, compuse de Mihaiu Mărcuț m. pr[eot] înveț[ător] or[totodox] rom[ân], Elia Bochianu m. pr[eot] înveț[ător] or[totodox] rom[ân].¹²

Redăm în continuare conținutul celui de al doilea statut-cadru propus de către Consistoriu:

“Pentru înființarea bibliotecilor școlare de la școalele greco-ortodoxe române din comuna N.

§ 1. Bibliotecile șc[olare] se vor înființa în tote comunele bis[ericești] or[todoxe] rom[âne] și vor porta titlul: Societatea de lectură a tinerimei și poporului or[todox] rom[ân] din comuna N;

§ 2. Scopul societății de lectură este: Desvoltarea iubirei cătră școlă și învețământ și respective promovarea culturii populare;

§ 3. Societatea “și va realiza scopul prin acea că va împărți cărți folositoare spre citire între tinerime și popor, va coaduna poporul în dile de Domineci și serbetori în localitatea școalei, unde preotul și învețătorul le va ține vorbiri din ramurile sciințelor naturali și economice;

§ 4. Membrii deobligați ai acestei societăți sunt: Toți copiii deobligați a cerceta școla de tote dilele și cea de repetițiune, însă a fi membru onorariu, nu e eschis neci un poporen;

§ 5. Pentru ca să se potă procura cărți și jurnale pe seama bibliotecii, fieșcecare copil deobligat a cerceta școla de tote dilele și cea de repetițiune este îndatorat a solvi o tacsă anumită și anume:

- a) cei cu stare mai bună 8 crăitari la lună;
- b) cei cu stare mijlocie 6 crăitari la lună;
- c) cei mai săraci 4 crăitari pe lună;
- d) ear cei lipsiți de mijlocele materiale, cu totul vor fi primiți gratis
- e) în fine, membrii înscriși dintre popor, fără deoscbire vor solvi la luna tacsă de 10 crăitari;

§ 6. Înscrierile se pot face orișicând, însă cel înscriș odată e îndatorat a solvi tacsă de membru cât durează un an scolastic;

§ 7. Pentru încasarea tacselor de la membri se va alege un cassar dintre membrii înscriși;

§ 8. Cassarul la finea fiecărei luni va raporta despre sumele incurse;

§ 9. Dacă cutareva membru n-ar solvi tacsă regulat, cassarul e îndatorat a face cunoscut com[itetului] paroch[ial] care apoi va dispune ca cel restant în timp de trei dile să solvească;

§ 10. Personelor care vor face donațiuni pe sama bibliotecii școlare, li se va aduce mulțămintă pe cale jurnalistică;

§ 11. Președintele acestei societăți este preotul local, ear unde sunt mai mulți, cel mai bătrân în servi;

§ 12. Biblioteca stă sub îngrijirea învețătorului, unde sunt doi seu mai mulți, ear grijirea se încredințează celui mai tiner;

§ 13. Statutele aceste fiind întărite odată nu mai sufer nici o schimbare;

Compuse de Mihaiu Mărcuț m. pr[eot] înveț[ător] or[totodox] rom[ân], Elia Bochianu m. pr[eot] înveț[ător] or[totodox] rom[ân].”

Spre a contracara influența asociațiilor și societăților culturale românești, aflate într-o continuă creștere, la 18 august 1885 este înființată societatea EMKE [n. n., *Erdelyrészi magyar közművelődési egyesület*], pentru promovarea culturii maghiare în Transilvania. Aceasta se voia a fi un rival pe măsură în fața "Astrei". Guvernarea spera că în acest fel va obține o echilibrare a raportului de forțe de pe tărâmul cultural din lumea satelor¹³.

Inițiativa nu era lipsită de sprijinul autorităților care depuneau diligență maximă în direcția desnaționalizării prin intermediul școlii. Concomitent cu derularea procesului de luminare a maselor promovat de Biserica Ortodoxă, s-au înmulțit și acțiunile administrației maghiare de frânare a activităților întreprinse de preoțime pentru trezirea sentimentului național al românilor. Înaltul Minister Ungar al Cultelor și Instrucțiunii Publice făcea cunoscut vicarului episcopal al Oradiei, Heroteu Beleșiu, că în urma informațiilor primite din teritoriu a decis să interzică predarea în școli a unor manuale¹⁴.

Toate aceste cărți conțineau informații care contraveneau doctrinei oficiale cultivate de minister în școli. Dacă primele trei puteau fi bănuite de lipsă de obiectivitate în prezentarea temelor abordate, autorii lor fiind români, celelalte erau suspecte tocmai datorită obiectivității lor, chiar dacă erau semnate de autori străini. Erau vizate în principal acele manuale care pomeneau de originea și continuitatea românilor în Transilvania, cum a fost de pildă istoria scrisă de Georgiu Pop ori cea a lui A. J. F. Tóth, sau geografiile, inclusiv cea nemțească.

Decizia ministrului maghiar era însoțită și de un capitol ce conținea sancțiuni care urma să se aplice dascălilor și preoților ce nu se conformau. De aceea, vicarul Oradiei se adresa protoprezbiterului Peștișului, care coordona Tractul Aleșd și unde aveau cea mai mare circulație manualele citate, cu rugămintea de a emite urgent o circulară către parohiile din subordine spre a-i feri pe subalterni de rigorile legislației coercitive. Pentru a fi mai convingător, el citează din decizia oficială pasajul referitor la pedepse: "Cine întrebuințează o carte sau un instrumentu de învățământu ce este opritu de guvern, acela să fie pedepsitu după împrejurare, cu gloabă până la 300 florini și cu închisoare până la 2 luni, sau chiar cu pierderea oficiului"¹⁵.

În schimb, Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice din Ungaria recomanda școlilor "elementare populare" românești achiziționarea unor manuale editate de tipografia Universității din Budapesta: "Mapa montană și hidrografică a țărilor, Cartea manuală a Ungariei și Cartea Palestinei pentru școlari"¹⁶.

¹³ Gh. Buluță, *op. cit.*, p. 7112.

¹⁴ "1. *Istoria universală*, [mai] alesu *Istoria națiunei românești și a Regatului Ungaria* de Dr. Georgiu Popa, Aradu;

2. *Geografia Ungariei și elemente din geografia generală* de DI Nicolau Pop Brătianu, 1881;

3. *Introducerea în geografia* de Ioanu Tuducescu, Aradu, 1881;

4. *Magyarország, Szervajdaság és Temesibanság, Erdely* de A.J.F. Tóth, Aradu, proprietatea Librăriei Bettelheim;

5. *Schulwarandkarte von Europa* de L. Holle Wolfenkatteln".

¹⁵ SJAN Bihor, fond *Parohia Ortodoxă Brusturi*, ds. 8/1885, f. 10.

¹⁶ Idem, fond *Protopopiatul Ortodox Beiuș*, ds. 50/1893, f. 96.

Într-o societate sărăcită, cum era cea a românilor ardeleni în epoca respectivă, pierderea locului de muncă la stat nu era un lucru de neglijat, în cele mai multe cazuri acesta constituind singura sursă de subzistență a dascălilor de la sate. Nici perspectiva încasării unor amenzi nu era de dorit, ca să nu mai pomenim de potențiala pedeapsă a închisorii care sancționa posibilele abateri de la linia trasată de minister. De aceea, corpul didactic și cel preoțesc au fost puse în situația de a găsi soluții alternative pentru a nu priva tineretul de contactul cu valorile naționale românești. Dacă manualele citate deveniseră indezirabile pentru uzul școlar, sentimentul național a continuat să fie cultivat prin intermediul literaturii beletristice, în speță poezii patriotice, doine și balade populare cu conținut istoric ce preamăreau faptele eroilor români etc. În cele din urmă și această formă de camuflare a fost sesizată de către serviciile de informații maghiare care au contactat ierarhia Bisericii Ortodoxe.

O altă decizie, de natura celei dintâi, a fost emisă în iulie 1889, în virtutea căreia erau interzise și cărți beletristice¹⁷. De data aceasta, nu numai că era prohibită citirea acestor cărți în școli, dar era pedepsită și păstrarea lor în bibliotecile școlare. Teodor Filip, protoprezbiterul Peștișului, îi ruga pe dascălii satelor românești să adune aceste volume și să le predea arhivei protopopiatului spre păstrare. O astfel de măsură avea darul de a le salva de la distrugere și de a înlătura suspiciunile autorităților în privința utilizării lor în școli¹⁸. Ca instrument pentru continuarea activității de promovare a spiritului național era recomandată revista “Biserica și școala”, cu scopul de a suplini lipsa lucrărilor interzise.

În plină criză a raporturilor dintre români și administrația maghiară ca urmare a “Memorandumului”, aceasta din urmă, prin “grija” “Ministerului de Culte” a redactat un catalog al principalelor lucrări ce trebuia să figureze în bibliotecile școlare, sub forma unei recomandări adresate școlilor “poporale”. Vicarul episcopal Iosif Goldiș i s-a trasat sarcina de a distribui tuturor oficiilor protoprezbiterale câte trei exemplare din acest material, urmând ca primul să fie păstrat în arhiva protoprezbiterală, al doilea în biblioteca despărțământului reuniunii învățătoarești și al treilea la fiecare dintre școlile care dispuneau de bibliotecă¹⁹. Repartiția nu era întâmplătoare, ci era menită să înlătore posibilele scuze întemeiate pe necunoașterea conținutului inventarului respectiv în eventualitatea sesizării nerespectării “recomandării”.

În ciuda ingerințelor statului în viața școlilor românești, acțiunile de popularizare a cărților scrise de autori români a continuat. Despărțământul Reuniunii Învățătorilor din Tractul Beiușului a distribuit în luna iunie 1893 tuturor școlilor “poporale” din protopopiat Istoria pedagogiei, scrisă de profesorul Petru Pipoșiu²⁰ și

¹⁷ “1. *Dorulu românului*, colecțiune de cântece adunate și coordonate de N.D. Popescu (București);

2. *Arianu*, sau culegere de cântece naționale alese, arangiate de Hanu Dariu (Brașiovu);

3. *Cântece de irodî la Nascerea Domnului* (Brașiovu);

4. *Amoru și Patrie*, poesie de Brutu Catore Horia (Turinu, 1889)”.

¹⁸ SJAN Bihor, fond *Parohia Ortodoxă Brusturi*, ds. 8/1885, f. 23-32.

¹⁹ Idem, fond *Parohia Ortodoxă Română Oradea*, ds. 268/1882-1883, f. 166.

²⁰ Idem, fond *Protopopiatul Ortodox Beiuș*, ds. 50/1893, f. 171.

câte un exemplar din *Manualul curs practic de aritmetică*²¹. În același mod au fost perpetuate și acțiunile de perfecționare a activităților extrașcolare. În protocolul “*Congresului metropoliei ortodoxe române din Ungaria și Transilvania*”, desfășurat în anul 1900, Dr. Borcianu a propus perfecționarea activității învățătoarești în sensul unei conlucrări mai strânse cu biserica. De la început, el a solicitat întocmirea unor lucrări statistice mai ample, care să reflecte și starea bibliotecilor. În ceea ce privește “reuniunile învățătoarești”, se avansa propunerea ca ele “să fie organizate astefel, ca lucrările întru perfecționarea în cele pedagogice și școlare să rămână în legătură cu biserica și autoritățile ei”, dar se atrăgea atenția ca acestea să fie în armonie cu “prescrierile legilor statului”²².

Un al doilea inamic al procesului de culturalizare a populației rurale a fost sărăcia. Lipsa fondurilor bănești a grevat în cel mai înalt grad efortul de dotare a bibliotecilor sătești cu fondul de carte necesar. În urma Congresului bisericesc, mitropolitul Ioan Mețianu a cerut Consistoriului să înainteze un material cu propuneri formulate de preoții și învățătorii din subordine, în vederea identificării posibilelor surse de finanțare a bibliotecilor²³.

După consultarea opiniilor formulate de către corpul învățătoresc român, Congresul a formulat un “conclus” referitor la identificarea surselor bănești utile înființării bibliotecilor. Alături de nominalizarea principalelor mijloace materiale, documentul puncta și acțiunile ce trebuia întreprinse pentru buna reușită a acțiunilor. Se recomanda ca “pentru înființarea, sporirea și consemnarea bibliotecii școlare din fiecare școală elementară confesională, învețietorul să fie îndătorat de la fiecare elev obligat la școală [...] a încasa la înscriere câte 50 de fileri [...] apoi, din sumele încasate, în coîntelegere cu Comitetul parochial, a procura cărți pentru biblioteca școlară”. Tot învățătorul era împuternicit să organizeze și colectă în același scop. Fondul de carte trebuia inventariat anual, iar evidențele erau expediate Consistoriului. Inspectorii școlari erau obligați ca cel puțin o dată pe an să se deplaseze la parohii spre a “censura” biblioteca, exercitând în acest sens un control permanent pe linia râvnei depuse de subalterni²⁴.

Protopopul Vasiliu Papp a comunicat Consistoriului în septembrie 1904 că la “conferința învățătoarească” din luna august s-a hotărât înființarea unei biblioteci centrale protopopești a “tractului Vașcăului”, pentru dotarea căreia să fie folosiți banii rezultați din “pedepsele pentru absenți”²⁵.

La aceeași conferință, prezbiterul Toma Păcală a mai sugerat și alte surse de finanțare, printre care încasarea unor taxe pentru activitățile extrașcolare desfășurate de elevi. Astfel, de la școlarii “îmbrăcați la mort” câte 4 fileri, de la cei ce umblau cu “Steaua la Crăciun” ori cu crucea la “Apăbotează” câte 10 fileri. De asemenea, școlarii ai căror părinți “sunt în mai bună stare”, adică mai bogați, urma să fie încasată lunar suma de 4 fileri.

²¹ *Ibidem*, ds. 45/1893, f. 35.

²² *Idem*, fond *Parohia Ortodoxă Română Oradea*, ds. 287/1882-1883, f. 22.

²³ *Ibidem*, f. 19.

²⁴ *Ibidem*, f. 8.

²⁵ *Ibidem*, f. 10.

La nivelul fiecărei comune, urma să fie alocate din bugetul bisericesc câte 10 coroane, destinate să servească achiziției de cărți “folositoare și corespunzătoare pentru școlarii de toate zilele, pentru adulți și pentru poporeni, iar cărțile cărțile procurate să se pună la dispoziție [...] în Dumineci și sărbători”. În felul acesta – considera autorul – “s-ar deștepta, pe de o parte dorul de cetit, iar pe de altă parte voia de contribuire pentru scopul îmbogățirii bibliotecelor școlare”²⁶.

Protopopul din Micherechiu a avansat la rândul său propunerea ca fiecare comună să colecteze 50 de coroane anual, din care preotul local să cumpere cărțile recomandate de Consistoriu²⁷. Preotul Petru Șerb din Girișu Negru a solicitat la “conferința învățătoarească cercuală”, ținută la Miersig în iulie, repartizarea periodică a unor sume mai mici, pe întreg cursul anului, provenite din donații²⁸.

Chiar și după identificarea posibilelor surse materiale utile înzestrării bibliotecilor, rezultatele nu au fost întotdeauna pe măsura așteptărilor. Societatea românească se afla încă într-o perioadă a “copilăriei” în ceea ce privește perceperea eforturilor depuse de fruntași în direcția luminării ei prin intermediul cărții. După cum aminteam, la această stare de inerție se adăuga și mizeria cruntă în care se zbăteau majoritatea satelor românești, ai căror locuitori erau interesați prioritar să își asigure traiul familiilor lor. Nu puține au fost și cazurile în care cei chemați să întrețină și să cultive instituția bibliotecii s-au arătat neglijenți. Din aceste motive, ierarhia bisericească a revenit periodic cu instrucțiuni și norme menite să combată fenomenele negative înregistrate în teritoriu.

Pe ordinea de zi a Congresului bisericesc desfășurat în 1906 a figurat și problema redactării unui nou “conclus” privitor la “înființarea, aranjarea, îngrijirea și conservarea bibliotecilor parohiale”²⁹. Odată elaborat, acest normativ urma să fie repartizat gratuit fiecărui oficiu protoprezbiterial și fiecărui oficiu parohial, fiind investit cu atributul de coordonare uniformă a activităților în domeniu. Fiecare “parohie organizată” era abilitată să organizeze câte o bibliotecă “pentru folosul școlarilor și a poporenilor din parohie, a ajusta și a îngriji bine biblioteca [...] cu deosebite a purta grijă ca biblioteca să fie întrebuințată cu folos din partea poporenilor și a tinerimei școlare”³⁰.

Textul normativului a ieșit de sub teascul tiparului în luna noiembrie, un număr de 250 de exemplare fiind destinate uzului Consistoriului orădean în vederea distribuirii lor în teritoriu, așa cum se hotărâse în ședința Consistoriului mitropolitan de la Sibiu³¹. Documentul venea în întâmpinarea proiectului “Legii Appóny”, votată în anul următor, pe 19 martie 1907. Acesta prevedea desființarea tuturor școlilor confesionale ale românilor, sârbilor și slovacilor din imperiu. Măsurile antiromânești dictate de administrația maghiară s-au materializat și prin Legea XLVI din 1908, care prevedea sistarea acordării oricărui “didactru pentru școalele populare”, alături de sistarea colectării celor 30 de fileri destinați către “fondul regnicolar de pensie-

²⁶ *Ibidem*, f. 11.

²⁷ *Ibidem*, f. 12.

²⁸ *Ibidem*, f. 13.

²⁹ *Ibidem*, f. 3.

³⁰ *Ibidem*, f. 3.

³¹ *Ibidem*, f. 6.

învățătorescă”. Încă o dată se încerca blocarea oricăror fonduri bănești ce puteau fi utilizate pentru înzestrarea bibliotecilor românești. Guvernanții sperau ca prin aceste metode să orienteze școlăria românească strict către sursele oficiale maghiare de finanțare.

În aceste condiții, Consistoriul a hotărât ca învățătorii să încaseze câte 50 de fileri de la fiecare elev, iar cu banii colectați să achiziționeze cărți pentru bibliotecile școlare, urmând ca la finele fiecărui an să înainteze câte un raport comitetului parohial cu privire la modul de cheltuire a respectivelor sume³².

În 8 mai 1908, vicarul episcopal Vasile Mangra s-a interesat, prin intermediul unei circulare înaintate protopopilor T. Păcală, A. Munteanu, V. Papp și M. Popovici³³, de modul în care a fost dus la îndeplinire ordinul privitor la înființarea bibliotecilor parohiale în protopopiatele pe care le păstoreau.

Nicolae Oiescu, protopopul cercului Mecherechiu (n. n., azi în Ungaria) se plânga de lipsa mijloacelor bănești necesare achiziționării cărților. Se reușise dotarea bibliotecilor numai în parohiile Berechiu, Cefa, Homorog și Mecherechiu, în vreme ce în celelalte sate – după relatarea autorului – “nici începutul nu s-au făcut, din cauza că nu dispunem de mijloace”. După părerea sa, principalul vinovat de această stare de lucruri ar fi fost “poporul” din comunele respective, care nu agreea ideea unor contribuții suplimentare îndreptate în direcția culturii. Parohul sublinia faptul că “dăruirile benevole le denegă, de repartiere și de a augmenta acestu scopu din alte venit bisercesci nici nu voiescu a auzi”³⁴.

Rezultate pozitive s-au obținut totuși într-o serie de parohii din Tractul Beiușului, care i-au atras protopopului cuvinte de laudă din partea Vicariatului Oradiei. Acesta era felicitat pentru sânguinta depusă și în același timp era încurajat să depună aceeași râvnă și pe mai departe, pentru a evita îndepărtarea de carte a absolvenților școlii după terminarea instrucției lor. Tocmai sub acest aspect era subliniată importanța bibliotecii în viața culturală a satelor³⁵.

³² Idem, fond *Parohia Ortodoxă Brusturi*, ds. 1/1908-1910, f. n.

³³ Idem, fond *Parohia Ortodoxă Română Oradea*, ds. 287/1882-1883, f. 1 – “Ordinul circular de sub nr. 400 din 1/14 martie 1907”.

³⁴ *Ibidem*, f. 2.

³⁵ Idem, fond *Protopopiatul Ortodox Beiuș*, ds. 98/1909, f. 9: “Pentru a nu se reîntoarce la ignoranță acele elemente dintre credincioșii noștri, cari au trecut prin școala satească și cu scopul de a dezvolta cunoștința de carte, s-a dat privilegii desfășurării unei acțiuni culturale prin întemeierea bibliotecilor parohiale, ordonată prin circularul nostru cu nr. 400/45-1907, comunicându-se cu același ordin și conducerea altor biblioteci. Rezultatele obținute prin aceste biblioteci, după cum se constată din rapoartele intrate la acest Consistoriu, sunt foarte neînsemnate, ceea ce însă nu ar justifica lăsarea în părăsire, ci din contră impune căutarea mijloacelor care au să conducă la rezultate mai însemnate, la rezultate reale. În vederea marelui interes și atât de multei simțitei trebuințe a luminării poporului nostru, acest Consistoriu dispune a se dezvolta în cadrele bibliotecilor parohiale, prin prevederea cu cărți de specialitate pentru învățător și cărți de popularizare a învățaturii și cunoștințelor folositoare pentru elevi, despre ce vei aviza comitetele parohiale și pe învățători, ca să se îngrijească de prevederea și dezvoltarea bibliotecii parohiale în sensul arătat și în conșiderarea normativului citat; iar despre dele efectuate vei raporta în cadrele dispozițiunilor aceluiasi normativ”.

Pentru a impulsiona înființarea bibliotecilor parohiale în cât mai multe localități, vicarul episcopal Roman Ciorogariu a redactat la 2 iulie 1908 o circulară adresată tuturor oficiilor parohiale. În nota de fundamentare a actului, acesta ținea să sublinieze că formarea moral-religioasă a tinerilor nu este posibilă fără aportul bibliotecilor școlare și parohiale³⁶.

O altă pledică principală apărută în calea dezvoltării bibliotecilor parohiale a fost nivelul ridicat de analfabetism ce afecta întreaga lume a satelor. Aspectul a fost în repetate rânduri subliniat în rapoartele venite de la parohii, în care era reiterată în permanență inutilitatea înființării acestor instituții într-o mulțime de neștiutori de carte. Așa se face că, în urma analizării observațiilor de această natură, Consistoriul a elaborat în anul 1911 un program de alfabetizare a populației adulte și ulterior antrenarea acestei categorii în șezători literare³⁷. Pentru atragerea unui număr cât mai mare de participanți, s-a propus recompensarea cu premii a celor mai silitori, "de pildă abonament la <Biblioteca poporului> a Asociațiunii" – se sugerează în regulament³⁸.

Întrucât rapoartele din parohiile Beiușului indicau o slabă dezvoltare a bibliotecilor tocmai din acest motiv, Consistoriul a trecut la studierea motivelor care au frânat procesul. O serie de preoți reclamau diverse priorități care susțineau amânarea achiziției de cărți, alții motivau prin sărăcia credincioșilor, iar alții indicau pur și simplu refuzul credincioșilor de a oferi bani pentru înzestrarea bibliotecilor.

Pe un ton cât se poate de ferm, Toma Păcală, protopop-asesor al vicarului, cerea în 1912 administratorului protopopesc al Beiușului, Victor Fildan, să introducă din oficiu în bugetul fiecărei parohii suma de 10 coroane necesare bibliotecilor, pentru a evita în acest felul orice fel de deviere către situații penibile³⁹.

După parcurgerea materialelor ilustrative pentru activitatea desfășurată de forurile ecleziastice pe parcursul celor trei decenii analizate în studiul de față, pot fi conturate o serie de trăsături care au caracterizat implicarea acestora în procesul de emancipare culturală a populației ortodoxe din Bihor. Esențială rămâne consecvența cu care ele au militat pentru cauza națională. Dacă la început acțiunile demarate au fost mai stângace și nu s-au bucurat întotdeauna de cea mai largă audiență în sânul poporului de la sate, cu timpul acestea s-au perfecționat și au câștigat în consistență, reușind ca în pragul secolului al XX-lea să înregistreze și o serie de rezultate pozitive. Meritul este cu atât mai mare cu cât, lucru ce se impune subliniat încă o dată, între nivelul de culturalizare a frunțașilor români și oamenii pe care erau

³⁶ Idem, fond *Parohia Ortodoxă Sânicolau Român*, ds. 26/1908, f. n.: "Manualele singure nu sunt suficiente la instrucțiunea religioasă-morală, fără cărți auxiliare de lectură religioasă-morală, cum sunt biblia și bibliotecile de popularizare. Catihetul se va îngriji să se procure aceste cărți auxiliare pentru biblioteca școlară și să supravegheze lectura religioasă-morală a elevilor. Deolaltă cu lista manualelor vi se recomandă și cărțile auxiliare. N-ar fi însă complet sistemul de educație religioasă-morală a tinerimei dacă ne-am opri numai la instrucția în școala de toate zilele [...] drept aceea se insistă la înființarea bibliotecilor parohiale, în jurul cărora să se formeze cercul de lectură a adulților și conferințele".

³⁷ Idem, fond *Protopopiatul Ortodox Beiuș*, ds. 150/1911-1912, f. 400.

³⁸ *Ibidem*, f. 399.

³⁹ *Ibidem*, ds. 130/1912, f. 415.

chemați să îi instruiască se deschidea o prăpastie marcată în primul rând de înaltul grad de analfabetism atins de societatea rurală, alimentat și de sărăcia cruntă în care se zbateau majoritatea românilor.

Sugestiv ni s-a părut pentru zugrăvirea epocii și a efortului clerului nostru, *Apelul Asociațiunii pentru literatura română și cultura poporului român* lansat în anul 1912 [vezi Anexa 1]⁴⁰.

Percepția bibliotecii în lumea rurală

Modul în care a fost percepută prezența bibliotecilor de către populația satelor românești poate fi analizat în funcție de reacțiile acestora în raport cu inițiativele de înființare și organizare a lor, promovate de preoții din parohiile ortodoxe cuprinse în zona de studiu. Rapoartele înaintate ierarhiei Vicariatul Oradei de către aceștia, pentru întreaga perioadă supusă discuției, scot în evidență o gamă largă de reacții manifestate de către credincioși, mergând de la cele de respingere a ideii de constituire a unor astfel de așezăminte și până la atitudini de larg entuziasm.

Pentru o mai riguroasă descifrare a fenomenelor înregistrate și pentru o cât mai corectă apreciere a motivațiilor care au generat paleta de manifestări, în ecuație trebuie introduse toate elementele care au concurat la conturarea atitudinilor sesizate pe marginea procesului de geneză a fondului de carte rural.

Pentru început, vom prezenta reacțiile negative ale populației, urmând să analizăm critic valabilitatea motivațiilor invocate în rapoarte, referindu-ne aici la cauze ținând de situația economică a localităților, dar și la cele de natură umană, izvorâte în cele mai multe cazuri din nepăsarea sau neglijența parohilor sau a mirenilor.

Așa de pildă, însuși debutul activității de organizare instituționalizată și sistematică a organismelor de emancipare culturală a țărânimii a cunoscut dificultăți. Transpunerea în viață a programului de înființare a “reuniunilor de cântări” și a bibliotecilor a demarat anevoios. Printre piedicile ivite s-au numărat, după cum spuneam, și ignoranța de care a dat dovadă o serie de preoți. Raportul întocmit în iunie 1883 de către inspectorul Cercului Meziad, Elia Moga este edificator în acest sens. Acesta constata că “reuniuni de cântări și biblioteci, ca să fie înființate în cutare parohie din acest inspectoratu, nici vorbă. Apoi cine le-ar fi înființia pe aici, că nici singuri preoții și învețietorii, cu puține excepțiune, nu știu cântările, apoi bibliotecile, dacă li s-ar ținea prelegeri mai multe dzile, apoi vomu pricepe că ce suntem”⁴¹.

De vină era, în acest caz, nu atât lipsa de cultură a poporului, cât slaba pregătire a celor chemați să îl păstorească. Nu trebuie să omitem însă din calcul faptul că acțiunea se găsea într-o fază de pionierat. Totuși, raportul este punctat și de o notă de optimism, enunțată în finalul corespondenței, unde inspectorul își exprima convingerea că printr-o activitate consecventă de lămurire a populației s-ar putea ajunge la rezultatele scontate.

---

⁴⁰ *Ibidem*, f. 394-396.

⁴¹ *Idem*, fond *Episcopia Ortodoxă Română Oradea*, ds. 158/1882-1883, f. 61v.

O primă testare a modului în care au fost aplicate în teritoriu hotărârile Sinodului a fost pusă în mișcare prin Ordinul 539. Ea s-a desfășurat sub forma unei anchete în vederea cunoașterii dotării bibliotecilor școlare. În martie 1883, învățătorul Gașpar Popovici din Tulca raporta că școala din localitate nu are bibliotecă, însă nu motiva cauza neînființării acesteia⁴². Aceeași situație era semnalată și de parohul din Gurbediu. Acesta suplinea și postul învățătorului, de unde se putea trage concluzia că era depășit de sarcinile ce îi reveneau prin cumulul de funcții îndeplinit⁴³. De asemenea, nici la școala din Tăut nu exista bibliotecă⁴⁴.

Școala din Căușd avea în inventar numai șapte cărți, toate sub forma manualelor, compoziție ce nu argumenta ideea unui început de formare a bibliotecii: "Istorie biblice, unu catichismu, o gramatică română, una istorie naturală, Istoria patriei, Geografia și drepturile civile"⁴⁵. Școlile din Berechiu și Bicaciu erau dotate cu manuale, însă nu avea bibliotecă, iar cea din Batăr avea 40 de "cărți școlare", care serveau tot ca manuale⁴⁶. În zonă, numai școala din Jaca avea bibliotecă. Cele mai multe dintre parohii invocau lipsa mijloacelor bănești necesare înzestrării bibliotecilor. Nu știm cât de veridică era o asemenea scuză, dacă luăm în calcul plasamentul tuturor acestor localități în câmpie, unde locuitorii beneficiau de surse de venit superioare altor zone ale județului.

Comparativ cu Tractul Salontei, o stare de lucruri mai bună era înregistrată în zona Beiușului, în ciuda faptului că întregul areal se întindea peste o morfologie colinară, săracă în arabil, și ca atare vitregită de mijloace materiale. Aici existau biblioteci în Beiușele, Vașcău, Bărești⁴⁷, Criștior⁴⁸ și Hidiș⁴⁹. Este posibil ca la succesul înregistrat în Tractul Beiușului să fi contribuit și prezența instituțiilor similare gestionate de Biserica Greco-Catolică, atât ca model cât și din spirit de concurență pozitivă.

Chiar dacă în anii care au urmat situația s-a mai ameliorat, numărul bibliotecilor crescând încetul cu încetul, amenințările venite din partea politicii de desnaționalizare dusă de guvernanți au condus la luarea unor măsuri de accelerare a ritmului de proliferare a bibliotecilor în mediul sătesc.

În 8 mai 1908, vicarul episcopal Vasile Mangra s-a interesat, prin intermediul unei circulare înaintate protopopilor T. Păcală, A. Munteanu, V. Papp și M. Popovici⁵⁰, de modul în care a fost dus la îndeplinire ordinul privitor la înființarea unor noi biblioteci parohiale. Nicolae Oiescu, protopopul cercului Mecherechiu [n. n., azi în Ungaria] se plânga de lipsa mijloacelor bănești necesare achiziționării cărților. Se reușise dotarea bibliotecilor numai în parohiile Berechiu, Cefa, Homorog

⁴² *Ibidem*, ds. 162/1882-1883, f. 98.

⁴³ *Ibidem*, f. 100.

⁴⁴ *Ibidem*, f. 102.

⁴⁵ *Ibidem*, f. 101.

⁴⁶ *Ibidem*, f. 204.

⁴⁷ *Ibidem*, f. 217.

⁴⁸ *Ibidem*, f. 218.

⁴⁹ *Ibidem*, f. 213.

⁵⁰ Idem, fond *Parohia Ortodoxă Română Oradea*, ds. 287/1882-1883, f. 1 – *Ordinul circular de sub nr. 400 din 1/14 martie 1907*.

și Mecherechiu, în vreme ce în celelalte sate – după relatarea autorului – “nici începutul nu s-au făcut, din cauza că nu dispunem de mijloace”. După părerea sa, principalul vinovat de această stare de lucruri ar fi fost “poporul” din comunele respective, care nu agreea ideea unor contribuții suplimentare îndreptate în direcția culturii. Parohul sublinia faptul că “dăruirile benevole le denegă, de repartiere și de a augmenta acestu scopu din alte venituri bisercesci nici nu voiescu a auzi”⁵¹.

Situația pare paradoxală, parohiile din Tractul Mecherechiului fiind printre cele mai bogate din județ. Aici avem de a face însă cu un alt fenomen, care își va face simțită prezența și mai târziu, anume tendința de apropiere de cultura maghiară a românilor din câteva sate. Este lesne de observat că s-au constituit biblioteci aproape exclusiv în satele care gravitau în jurul comunei Cefa, important centru economic românesc al protopopiatului, în vreme ce satele din jurul reședinței protopopiale, și am nominaliza aici Jaca, Apateul, Ugre, Săcal etc. [n. n., toate astăzi în Ungaria] erau racordate la rețeaua economică ungurească, mai apropiată. Grație acestui *status quo*, locuitorii lor nu vedeau necesară perpetuarea expresă a identității lor prin cultura de carte. Vom vedea mai târziu că nici întrebuințarea limbii române nu li se va mai părea utilă.

Din aceeași zonă, protopopul Andrei Horvath informa Consistoriul în 1912 asupra faptului că întâmpină dificultăți în acțiunea de înființare a unor biblioteci, întrucât – după cum subliniază acesta – “afacerea bibliotecilor fiind un lucru nou, numai cu greu înaintează”⁵². Mai dificilă era situația în comuna Săcal [n. n., azi în Ungaria], unde preotul sesiza că tineretul era “copleșit de duhul maghiarizării [și] n-are voie să citească în românește”, după care adăuga că “nici în ungurește”. Din aceste motive el susținea ideea extinderii bibliotecii, care până la acel moment servise numai trebuințelor parohiei⁵³.

Preotul Georgiu Pinte din parohia Mezöpeterd [n. n., azi în Ungaria] comunica Consistoriului că în localitate sunt numeroși știutori de carte, iar tineretul este chiar pasionat de citit. Cu toate că erau români, nu știau citi în limba maternă datorită lipsei de interes manifestat de învățători, care “nu propune nici scriere, nici citirea română”. Din această pricină, nu a fost posibilă constituirea bibliotecii⁵⁴. Nici preotul din comuna Darvaș [n. n., azi în Ungaria] nu izbutise înființarea bibliotecii, în ciuda numărului mare de știutori de carte, din pricina nivelului ridicat de maghiarizare a populației românești. “Tineretul – spunea acesta – cetește gazete și romane ungurești din biblioteca comunală și din biblioteca Casinei țărănești”⁵⁵. Din păcate, nu se putea prognoza o îndreptare a stării de lucruri, deoarece, se spune în raport, “tineretul, care limba mamei sale n-o pricepe, n-are lipsă de bibliotecă românească, astfel bibliotecă școlară cu cărți în românește scrise, a se înființa e superfluă”.

Fenomenul maghiarizării nu era prezent însă numai în flancul vestic al județului, ci își făcuse simțită prezența și spre interior. În comuna Hidișel populația

⁵¹ *Ibidem*, f. 2.

⁵² *Ibidem*, f. 24.

⁵³ *Ibidem*, f. 25.

⁵⁴ *Ibidem*, f. 70.

⁵⁵ *Ibidem*, f. 72.

se afla foarte aproape de maghiarizarea completă. “Întreg poporul este necsciutor de carte – relatea preotul Florian Hajoleu – afară de o câțiva copii care știu ceti, dar numai unguresce, pentru că învăță în școala de stat, unde nu le este permis a învăța limba română, afară de istoria biblică și catechism, dar numai [și acelea] în două ore pe septemână. În ultimii șase ani numai” – se plângea preotul – “abia am în școală 5-7 copii cari cetesc și în limba română [...] ceea ce merge foarte greu”, după care accentua asupra faptului că “biblioteca școlară este dar tote [cărțile] sunt unguresci de cetit [dar] nu le cetește nimenea”⁵⁶.

Ioan Beșan, preotul din comuna Sârbi, pe lângă faptul că “pruncii știu numai unguresce”, semnală și atitudinea negativă a episcopului, care refuza să aloce suma de 10 coroane de la buget, chiar dacă aceasta era destinată expres pentru procurarea cărților⁵⁷.

Cele mai penibile situații au fost generate de atitudinile negative afișate tocmai de cei care trebuia să aducă cultura în casele țăranilor. În Suiug nu s-a putut înființa biblioteca din cauza nepăsării învățătorilor care s-au perindat pe la școala din sat. Preotul Mihai Caba sublinia faptul că toți aceștia aveau “închinări spre patima beției”, cu toate că “șapte dintre copiii cari știu ceti mai bine, au mare plăcere de a ceti cărți românești”⁵⁸. Preotul din Fâncica, Gheorghe Petroviciu, a raportat Consistoriului în ianuarie 1913 că nu a reușit achiziționarea cărților necesare bibliotecii în ciuda faptului că învățătorul a încasat câte 50 de fileri de la fiecare elev, acesta neputând justifica scopul în care a cheltuit banii⁵⁹.

Protoprezbiterul Tractului Tileagd, Alexandru Munteanu, descoperise că în parohiile păstorite de el banii alocați bibliotecilor fuseseră utilizați în alte scopuri. “Mă voi convinge și pe mai departe – spunea el în raportul transmis Consistoriului – câte și ce fel de cărți s-au procurat. Aceasta se va putea urma temeinic cu prilejul vizităților școlare și a examenului din anul curent”⁶⁰.

În Săldăbagiu, preotul Anton Bica era certat cu învățătorul Cosma în așa măsură încât nu mai comunicau între dânsii. Situația trena negativ asupra inițiativei de îmbogățire a bibliotecii locale⁶¹. Preotul din Criștior a reproșat eșecul învățătorilor care nu și-au dat interesul pentru organizarea bibliotecii. Cu sprijinul sătenilor adunase 10 coroane pentru dotarea bibliotecii, însă fără niciun rezultat⁶². În Lelești au fost adunați banii, dar nu exista școală⁶³.

Știrile din Tractul Beliului scoteau la lumină faptul că bibliotecile figurau într-un plan secund al listelor de priorități ale parohiilor, sau reaua voință a mirenilor. Protopopul Petru Sârb din Giriș a întocmit o dare de seamă asupra situației bibliotecilor din jurisdicția sa, care cuprindea 15 “comune bisericești”. Se reușise organizarea bibliotecilor numai în satele Cheșa, Chișlaca, Girișu Negru și Petid. În

⁵⁶ *Ibidem*, f. 51.

⁵⁷ *Ibidem*, f. 79.

⁵⁸ *Ibidem*, f. 80.

⁵⁹ *Ibidem*, f. 29.

⁶⁰ *Ibidem*, f. 287.

⁶¹ *Ibidem*, f. 30.

⁶² *Ibidem*, f. 112.

⁶³ *Ibidem*, f. 120.

celelalte localități populația nu își achita contribuția, fie din cauza sărăciei, fie din nepăsare și tot mai des “constrânsă numai de execuție”. Oricum, odată colectați, banii erau dirijați către asigurarea salariilor învățătorilor⁶⁴.

Parohia din Agriș reușise să cumpere numai trei cărți în cursul anului⁶⁵. Parohia din Archiș avusese norocul să primească 22 de cărți de la “asociațiune”⁶⁶. Preotul Georgiu Molnariu din Beliu motiva neputința înființării bibliotecii pe seama cheltuielilor mari ocazionate de edificarea școlii confesionale, lucrare care absorbise toate fondurile bănești⁶⁷. Satele Botfeiu și Socaciu nu beneficiaseră de cele 10 coroane destinate bibliotecilor⁶⁸. O situație similară raporta și preotul Ivan Cosman, care alocase toți banii în reparația școlii din Cărăsău⁶⁹ și cel din Rohani, Zaharie Moga, cu ridicarea bisericii⁷⁰.

La toate acestea se adăuga adesea și reaua voință manifestată de credincioși. Revenind cu un nou raport în februarie 1914, Petru Sârb descria tensiunea ce domnea în diferite comune din pricina colectării banilor pentru bibliotecii. “Din oficiu preoții nu cutează a face repartiții și a lua în buget suma din cestiune, pentru mânia poporului – relate acesta – căci încasându-se [...] și-ar descărca furia lor chiar și asupra bisericii strămoșești”. Pentru argumentarea celor prezentate, protopopul a oferit ca exemplu momentul colectării unor sume pentru ajutorarea orfanilor, când populația a refuzat să doneze cei 6 fileri preținși, amenințând că “își lasă legea”⁷¹. Preotul din Păușa reclama lipsa de apetit a mirenilor pentru citit. De “mai multe ori – spunea el – am cercat și îmbiatu cu cetirea bibliotecii pe cetitorii noștri, carii mi-au luat în nume de rău, zicându-mi «că ce le mai trebuie lor ‘povești’ căci de poveste sunt eu»”. Din această pricină, nici nu a mai considerat necesar să sporească zestrea bibliotecii⁷².

Preotul din Săldăbagiu adăuga, alături de dificultățile alimentate de conflictul avut cu învățătorul satului, și pe cele generate de lipsa de interes a populației pentru lectură. După cum relatează, oamenii invocă diverse pretexte pentru a ocoli cititul. În corespondența cu Consistoriul, preotul se plângea că “voie de citit, atât bătrânii cât și tineretul nu are; ziua zic că umblă la lucru, vara, seara se culcă; iarna, iar, ziua la lucru, seara pe la babe, sau cum e zicala «pe la șezătoare», apoi duminica la joc (danț), apoi la birt”⁷³.

În coordonate asemănătoare se încadra și descrierea făcută de Alesandru Mărcușiu, preotul din Margine. “E foarte greu – spunea parohul – a putea satisface cu deosebire, cum e și aici la noi [unde] cârciuma satului [e] vecină cu casa parohială; în

⁶⁴ *Ibidem*, f. 84.

⁶⁵ *Ibidem*, f. 85 – “*Istoria românilor sub Mihai Vodă Viteazul* de Nicolae Bălcescu, *Povestiri din copilărie* de Boureanu și *Trimful crucii – povestiri creștine* de Caion.”

⁶⁶ *Ibidem*, f. 86.

⁶⁷ *Ibidem*, f. 87.

⁶⁸ *Ibidem*, f. 88.

⁶⁹ *Ibidem*, f. 90.

⁷⁰ *Ibidem*, f. 97.

⁷¹ *Ibidem*, f. 142.

⁷² *Ibidem*, f. 26.

⁷³ *Ibidem*, f. 31.

tot momentul convin cu bețivii [...] nu pot închide birtul nici la un caz, nici chiar duminica, apoi în sărbători cu atât mai vârtos; m-am luptat, am bătut la toate ușile, zadarnică mi-a fost strădania”⁷⁴. După cum reiese din inventarul bibliotecii, anexat corespondenței, preotul și învățătorul comunei și-au dat sânguința a o dota cu un număr cât mai mare de opere. Aceasta dispunea de două fonduri de carte, cel școlar, cu 38 de lucrări și “biblioteca tineretului și diverse” cu 24 de lucrări⁷⁵.

Am rezervat cea de a doua parte a analizei de față prezentării factorilor economici care au trenat procesul de evoluție a bibliotecilor satești. Dacă în cazul celor de natură umană, soluționarea pozitivă a situațiilor nu reprezenta o dificultate, în cazul celor economici rezolvarea necesita implicarea autorităților, în sensul adoptării unor proiecte de eliminare a sărăciei. Este posibil ca tocmai menținerea unui standard de viață scăzut în zonele compacte românești să fi reprezentat unul dintre punctele strategiei politicii de maghiarizare. Lipsa acută de fonduri bănești din partea populației din aceste locuri atrăgea după sine neputința edificării școlilor confesionale românești și bibliotecilor aferente, în consecință analfabetismul. Or, o asemenea vacanță intra în conflict cu prevederile legii învățământului, care automat reclama concursul statului pentru înființarea unor școli cu predare în limba maghiară.

Acest punct de vedere este confirmat de realitățile zugrăvite în rapoartele trimise de parohii pe adresa Consistoriului. Preotul Georgiu Popoviciu din parohia Ciuhoi nu dispunea de spațiu pentru găzduirea unei biblioteci, fiindcă în sat nu exista școală confesională, ci numai de stat. Aici exista o bibliotecă bogată înființată de către autorități, dar “în abandonare”, întrucât nimeni nu o frecventa. În finalul corespondenței, parohul mărturisea că nu vede nicio cale de reușită: “dacă am voi noi

⁷⁴ *Ibidem*, f. 39.

⁷⁵ *Ibidem*, f. 40-41 – “*Călimdarul practic. Călimdarul asociațiunei, Icoane din istoria grecilor vechi* de Victor Lascu, *Lucrarea pământului* de A. Cosciuc, *Poșta, telegraful și telefonul* de Gavril Todica, *Despre testament* de Dr. V. Moldovan, *Istoria marelui împărat Alexandru Macedon* de Mihail Sadoveanu, *Cântece din bătrâni* de V. Alecsandri, *Povestea lui Arap Alb* de Ion Creangă, *De demult* de I. Lupaș, *Povestiri din viața țăranilor* de Ioan Pop Reteganul, *Floarea soarelui* de Ștefan Cacoveanu, *Din viața sfinților* de Ioan Gură de Aur, *Ionel de un an și Ionel de șase ani* de Borgovan, *Grădina de legume și Cultivarea cucuruzului* de I. Negruțiu, *Comuna viitorului* de Romul Suciu, *Povestiri* de Octavian Goga, *Poezii alese* de Horațiu Ghendi, *O samă de cuvinte* de Octavian Goga, *Cum să trăim* de Aurel Dobrescu, *Fabule alese* de Ghendi, *Mistrețul măiestrit* de Ioan Negruțiu, *Regulele ortografiei* – Academia Română, *Nuvel istorice* de I.A. Lăpădatu, *Vulcanismul* de Gavril Todica, *Împărțirea, lucrarea și îngrășarea moșiei* de I. Negruțiu, *Astra*, *Ionel la școala vieții și Ionel la școală* de Borgovan, *Învățătura* de M. Beșan, *Poezii populare* de E. Hodoș, *Poesii* de Octavian Goga, *Din putere proprie* de Petrescu, *Nuvel istorice* de Lăpădatu”, iar în a doua bibliotecă “*Tușa Oana*, *Doi bătrâni și Balaurul* de I. Agârbiceanu, *Darul lui Christos* de Popoviciu Bănățan, *Doi călărași* de Sandu Aldea, *Vestiitorii* de Sadoveanu, *Tovarăși de școală* și *Un cuvent* de Aurel Bratu, *Biblioteca* de V. Aron Pop, *Versuri și proză* de G. Coșbuc, *Moisă Păcurarul* de Dr. Dionisie Stoica, *Țara noastră* (foerie) de Octavian Goga, *Vatra familiară* de Klain Micu, *Un raiu industrial* de Cosciuc, *Dietetica populară* de Stoica, *Popoarele Austriei și Blajul* de M. Anagnoste, *Apele de la Karlsbad* de Dr. Mera, *Amintiri* de Alexandru Ciura, *Religiunea și știința* de Alexandru Mucziony, *Predica despre sudalme* de Dr. Cristea, *Studii științifice* de Gr. Todica, *Apărea viilor* de N. Pop și *Cântece din lumea veche* de Gh. Tulbure.”

să ne câștigăm bibliotecă română, n-avem loc unde să ne adunăm pentru citirea aceluia, și ori și cât ne zdrobim capul, nu se poate”⁷⁶.

Culmea este că până și în Oradea erau semnalate cazuri de acest gen, așa după cum reiese din raportul înaintat de V. Popovici, preotul parohiei “Oradea-orăș”⁷⁷. Aceeași stare de lucruri putea fi întâlnită și în satul Iteu. “Despre bibliotecă școlară nici nu putea fi vorba, deoarece – așa după cum relatează preotul [n. n., Georgiu Șerbu] – fiind poporul îngreuit, dimpreună cu Biserica, nu am putut procura [cărți] fiind unul de tot slab și neroditor poporul, fiind disperat, nu cetește”⁷⁸.

Preotul Teodor Pop din Rontău raporta că nu a reușit să înființeze bibliotecă în comună “cu toată bunăvoința și stăruința, precum și capacitatea parohienilor”⁷⁹. Parohia din Buntești nu a putut da curs indicațiilor primite de la Consistoriu deoarece populația nu alocase niciun ban pentru bibliotecă, din cauza sărăciei⁸⁰. La fel stăteau lucrurile în localitățile Vărzarii de Sus⁸¹, Cociuba, Pietroasa⁸² și Chișcău, în acestea din urmă în pofida efortului de a se colecta cele 5 coroane destinate bibliotecii⁸³. Situații similare se înregistrează în comunele Gurani⁸⁴, Hinchiriș⁸⁵, Lazuri de Beiuș⁸⁶, Lunca-Hotar⁸⁷, Mierag⁸⁸, Poiana⁸⁹, Poienii de Sus⁹⁰, Rieni-Sudrigiu⁹¹, Săliște de Vașcău⁹², Sohodol⁹³, Vașcău⁹⁴, Șebiș⁹⁵, Valea Neagră. Preotul din Valea Neagră încerca să explice superiorului său că solicitarea sumei de 10 coroane de la mireni “ar aduce cu sine o neplăcere în popor”⁹⁶. Nici parohia din comuna Câmp nu a avut mai mulți sorți de izbândă. În localitate numai câțiva tineri erau știutori de carte, dar și aceștia erau absenți aproape întreg anul, fiind plecați la “lucru de stângeni” [n. n., exploatare forestieră]⁹⁷. În parohiile Ștei, Șeghiște și Hârșești nu existau știutori de carte⁹⁸.

⁷⁶ *Ibidem*, f. 71.

⁷⁷ *Ibidem*, f. 50.

⁷⁸ *Ibidem*, f. 49.

⁷⁹ *Ibidem*, f. 44.

⁸⁰ *Ibidem*, f. 106.

⁸¹ *Ibidem*, f. 109.

⁸² *Ibidem*, f. 111.

⁸³ *Ibidem*, f. 110.

⁸⁴ *Ibidem*, f. 117.

⁸⁵ *Ibidem*, f. 118.

⁸⁶ *Ibidem*, f. 119.

⁸⁷ *Ibidem*, f. 121.

⁸⁸ *Ibidem*, f. 122.

⁸⁹ *Ibidem*, f. 123.

⁹⁰ *Ibidem*, f. 124.

⁹¹ *Ibidem*, f. 125.

⁹² *Ibidem*, f. 126.

⁹³ *Ibidem*, f. 131.

⁹⁴ *Ibidem*, f. 133.

⁹⁵ *Ibidem*, f. 128.

⁹⁶ *Ibidem*, f. 132.

⁹⁷ *Ibidem*, f. 108.

⁹⁸ *Ibidem*, f. 129.

În Bucuroaia nu s-a putut înființa biblioteca din lipsa banilor necesari achiziționării cărților și a numărului mare de analfabeți⁹⁹. Ioan Pop, preotul din Cresuia și-a dat toată silința pentru strângerea celor 10 coroane necesare bibliotecii. În acest sens a ridicat problema și a supus-o discuției sinodului parohial, dar fără succes, deoarece – spune el – “bugetul nice cum nu e în stare să poată suporta și acea sarcină, fiind poporul tare seracu, iar pe de altă parte, în sat nu știe nimeni ceti”¹⁰⁰. Preotul din Dușești, Leontin Popovici, se confrunta cu aceeași situație. Atât comitetul parohial, cât și cel sinodal se opuseseră inițiativei de a colecta sumele necesare bibliotecii. Pus în fața refuzului, preotul reclama că nu poate “lucra contra deciziunilor acestor corporații”¹⁰¹. Stări de lucruri identice puteau fi înregistrate în parohiile Coșdeni¹⁰², Josani-Gurbești-Goila¹⁰³, Roșia¹⁰⁴ și Săucani¹⁰⁵.

Cornel Tempelean, preotul din Drăgoteni își exprima amărăciunea pentru faptul că nu putuse strânge banii pentru bibliotecă și că la cursurile de alfabetizare nu se prezentase niciun satean¹⁰⁶. Preotul din Sitani, Ioan Christea, motiva la rândul său sărăcia în care se zbăteau mirenii și, ca atare, și parohia. El considera efortul financiar prea mare și de aceea declara că “să ne înființăm bibliotecă parohială nu vom împrumuta din lada bisericii”. Cu alte cuvinte, prioritare erau cheltuielile legate de buna desfășurare a activităților legate de cult¹⁰⁷. Sărăcia era și mai cruntă în satul Nanhidișel [n. n., Hidișelu de Dobrești]. Astfel, “În anul 1913 nu s-au putut înființa [bibliotecă] - relatea preotul – nici cele 10 coroane ce au fost preliminate nu s-au putut încasa de la credincioși, fiindcă la noi tot anul au bântuit o miserie nemaipomenită”, după care încerca să justifice inoportunitatea efortului, “97% [dintre săteni] sunt analfabeți. La cine să înființăm ?”¹⁰⁸. Preotul din Rotărești deplângea și el lipsurile materiale ale țărânimii din sat, alimentate de recoltele slabe înregistrate de doi ani ca urmare a secetei ce a bântuit regiunea. “Credincioșii, – spunea el – în urma recoltei slabe a acestor 2 ani din urmă, nici să audă nu au voit de așa ceva”¹⁰⁹.

Credincioșii din parohia Corbești se chinuiau să își ridice o biserică nouă, “avem trebuință de tot filerul ca să ne putem rădica biserica deocamdată”, spunea preotul Vasiliu în raportul către protopopiat¹¹⁰. Nici preotul Alexandru Popovici din Beliu nu a reușit să achiziționeze vreo carte în anul 1912 deoarece recolta fusese foarte slabă și ca atare țărânii nu au putut să își achite spesele destinate acestui scop¹¹¹.

⁹⁹ *Ibidem*, f. 69.

¹⁰⁰ *Ibidem*, f. 154.

¹⁰¹ *Ibidem*, f. 155.

¹⁰² *Ibidem*, f. 159.

¹⁰³ *Ibidem*, f. 161.

¹⁰⁴ *Ibidem*, f. 168.

¹⁰⁵ *Ibidem*, f. 169.

¹⁰⁶ *Ibidem*, f. 158.

¹⁰⁷ *Ibidem*, f. 164.

¹⁰⁸ *Ibidem*, f. 165.

¹⁰⁹ *Ibidem*, f. 166.

¹¹⁰ *Ibidem*, f. 167.

¹¹¹ *Ibidem*, f. 99.

În ciuda dificultăților cu care au fost confrunțați în parohiile peste care păstureau, o serie de preoți au reușit să își îndeplinească cu succes misiunea de a înființa biblioteci confesionale. Exemplul lor este încă o dovadă a veridicității zicalei populare care spune că “omul sfințește locul”. Nu mai puțin adevărat este și faptul că aceste succese au fost înregistrate în comunele bogate, în special în cele de câmpie, care dispuneau de pământ roditor, principalul capital economic al lumii rurale. Așa era Parohia din Sânicolau Român, care făcea parte din categoria celor avute, satul fiind așezat în Câmpia Orăzii, foarte roditoare. În plus, oamenii se îndeletniceau cu grădinăritul, activitate care le aducea importante foloase. Chiar dacă în anul 1907 nu se putuse înființa biblioteca, credincioșii având cheltuieli mari cu ridicarea casei parohiale, în anul următor cumpăraseră și dăruiseră mai multe volume pentru înzestrarea ei. Printre ele era amintită o “evanghelie-lux în preț de 180 coroane”. De asemenea, a fost colectată și suma de 10 coroane, utilizată pentru abonamente la “foaia oficială «Biserica și școala»”¹¹².

În august 1909 Toma Păcală înștiința Consistoriul că pe parcursul anului a depus eforturi pentru înființarea unor noi biblioteci, precum și pentru sporirea patrimoniului de carte a celor deja existente, în ciuda “anului vitreg”. Erau nominalizate bibliotecile parohiilor din Mierlău, Oradea și Vecherd [n. n., azi în Ungaria] care reușiseră achiziționarea mai multor cărți¹¹³. O situație mai bună putea fi întâlnită în comuna Varviz, unde biblioteca parohială dispunea de 50 de cărți “alese conform gradului de pricepere al copiilor” și o parte din “biblioteca populară a Tribunei din Sibiu”. Preotul Ioan Popa aprecia faptul că peste 30 de tineri citiseră deja toate cărțile¹¹⁴.

În Satu Barbă, preotul Alexandru Drimba reușise și el să constituie un fond de carte ce conținea 51 de lucrări¹¹⁵. Parohul era fericit că tineretul începuse să manifeste interes pentru citit, în special – spune el – “pentru cărțile populare și instructive, cu deosebire cărți de conținut literar”. Pe parcursul anului, 28 de copii frecventaseră biblioteca. În schimb, în filia Spurcani situația era mai dificilă. Nu s-a putut organiza o bibliotecă datorită efortului financiar depus de mireni în vederea zidirii “casei bisericești” și a noii școli¹¹⁶.

Rezultate pozitive au fost înregistrate și în comuna Girișu de Criș. Preotul Romul Mangra anunța cu bucurie că 12 credincioși frecventau periodic biblioteca

¹¹² Idem, fond *Parohia Ortodoxă Sânicolau Român*, ds. 26/1908, f. n.

¹¹³ Idem, fond *Episcopia Ortodoxă Română Oradea*, ds. 287/1882-1883, f. 23.

¹¹⁴ *Ibidem*, f. 27.

¹¹⁵ *Ibidem*, f. 45 – “De demult, Din viața sfinților, Povestea lui Harap Alb, Lucrarea pământului, Cântece din bătrâni, Alecsandru Macedon, Calendarul asociațiunii, Despre testament, Poștă, telefon, telegraf, Icoane din istoria grecilor, Grădina de legume, Cultura cucuruzului, Ionel (IV opuri), Regule ortografice, Vulcanismul, Îngrijirea unei moșii, Nuvele istorice (II), Poezii populare, Comuna viitorului, Povestiri, Poezii culese, Cum să trăim, Fabule alese, Mistrețul măiestrit, Din putere proprie, Floarea soarelui, Poezii de Goga, Versuri și proză (IV), Vestitorii, Un raiu industrial, Predica despre sudalme, Meșterul orb, Darul lui Christos, Doi călărași, Doi bătrâni, Tușa Oana, Balaurul, Vasile L. Baron Pop, Amintiri, Tovarășii școlari, Discurs ocazional, Vatra familiară, Religiiune și știință, Blajul, Cântece din lumea veche, Pentru țărani, Calendar practic și Institutul pedagogic greco-ortodox român din Arad”.

¹¹⁶ *Ibidem*.

parohială¹¹⁷. Appetitul pentru citit al oamenilor a sporit după ce parohul a popularizat lucrarea “*Călăuza creștinului*”, citind pasaje din carte în mai multe duminici, după terminarea liturghiei “poporului adunat la Sfânta biserică [...] lucruri folositoare și trebuință pentru fieștecările creștin, ca să le știe”. Corespondența este redactată într-un ton optimist, preotul amintind că este în așteptarea unui pachet de 30 de cărți comandate la Librăria Diecezană din Arad, la recomandarea Consistoriului mitropolitan¹¹⁸. Preotul din comuna Chiraleu reușise înființarea bibliotecii cu sprijinul despărțământului Marghita al “Astrei”. Ea număra 62 de volume, iar învățătorul din satul vecin Rogeiu izbutise să convingă tineretul asupra necesității lecturii¹¹⁹. Câteva rezultate bune au fost înregistrate și în “comunele bisericești” ale tractului Beliu, aflate sub ascultarea protopopului Petru Sârb din Girișu Negru. Biblioteca din Cheșa dispunea de 13 lucrări¹²⁰, cea din Chișlaca de 27 lucrări. Preotul Simeon Leucuța era fericit că ultima dintre acestea, “*Ruga de la Chișeteu*” fusese învățată și cântată de către opt coriști a doua zi de Rusalii¹²¹. Majoritatea cărților făceau parte din colecțiile recomandate de către “asociațiune” sau Consistoriu, respectiv “Biblioteca Universală”, “Biblioteca pentru toți” și “Biblioteca teatrală”. Girișenii achiziționaseră în cursul anului 1912 șapte noi cărți¹²², iar parohia din Petid cumpărase 12 volume noi¹²³.

O situație fericită se putea întâlni în Apateul Românesc [n. n., azi în Ungaria]. Biblioteca “parohială-școlară” sporise cu 49 de “cărțicele” care completau

¹¹⁷ *Ibidem*, f. 48 – “*Anecdote de Speranția, Cum să trăim de Dobrescu, Creșterea porcilor, Alexandria, Povestea unei coroane, Cultura cucuruzului, Sfaturile unui plugar, Povestiri de ketegan, Cântece de Ciorogariu, Teatrul școlarilor, Povestiri răzeșe, Lucru manual, Cum să trăiești, Poveste despre păstrarea sănătății, Călăuza creștinului, Malima, Pentru părinți și copii, Teatrul pentru copii, Viața și pildele lui Esop, Visul Preacurarei, Războiul românilor, Robinson, Istoricul școalelor române din Bihor, Institutul pedagogic greco-ortodox român din Arad*”.

¹¹⁸ *Ibidem*, f. 47.

¹¹⁹ *Ibidem*, f. 78.

¹²⁰ *Ibidem*, f. 91 – “*Quo Vadis de Sienkievics, Mergi Isuse de Alexandru A. Rusenescu, Trimful crucei de Caion, Cerșetoarea de la podul artelor de Ioan Nicoară, Tinera siberiană de Xavier de Maistre, Coliba indiană de Al. Piere, Isoarele crimelor, Știința, credința și postul de V. Prodan, Eroii noștri de I. Moța, Apostolul de Petöfi, Sfârșitul lumii de Stamarion, Balade populare de P. C. Damaschin, Alexandria*”.

¹²¹ *Ibidem*, f. 92 – “*Isoarele crimelor (din Biblioteca Universală), Tinera siberiană, Coliba indiană, Cerșetoarea de la podul artelor, Patriotul (din Biblioteca pentru toți), Făclia sub obroc, Doctorul fără voie, Căinii, Fântâna Blanduziei, Femea îndărătnică, Oedip (tragedie), Medea, Ecuba, Sic cogito, Veduva, Hero și Leandru, Carte de desfăcut farmecile, Descântece, vrăji și rugăciuni, Cu verful penei – scrieri satirice de A. Papp, Idil la țară (Biblioteca teatrală), Un om buclucaș, Unde dai și unde crapă, Sore cu ploe, Pentru ochii lunii, O ședință comunală, Nicolae Vulpea, Ruga de la Chișeteu*”.

¹²² *Ibidem*, f. 94 – “*Novele de Caragiale, Revoluția lui Horea (Editura Minerva), Speranța – anecdote populare, De ale noastre de Nicolae Iorga, La cărările vieții și Seri Albastre de L. Bolcaș, Fără suflet de Victor Eftimiu*”.

¹²³ *Ibidem*, f. 96 – “*Ruga de la Ghizău de Iosif Vulcan (comedie populară), Vine vlădica de Antoniu Papp (comedie în 3 acte), Doine și strigături de Ștefan Muntean, Halima de Szarac, Povești alese de Stancescu, Satul cu comorile de Petra Petrescu, Moara din vale de I. Rusu Șirianu, Îndreptarul poporului de I. Roman, Notarul și banditul de Teochar Alexi, Fabulele lui Cichindeal, Pasărea măiastră – poem populară de G. Baronzi, Cum să trăim ? de Dr. Aurel Dobrescu*”.

zestrea de 164 “dăraburi de cărți cari sunt cetite și pontate [n. n., preferate]¹²⁴ de tineret cu plăcere”¹²⁵. Biblioteca din Vekerd [n. n., azi în Ungaria] prezenta o stare de lucruri și mai bună. Aici existau două secțiuni, “biblioteca parohială” cu 10 lucrări și “biblioteca școlară” cu 36 de lucrări¹²⁶. Preotul Demeter Hașaș se mândrea cu faptul

¹²⁴ *Ibidem*, f. 54 – “Din bătrâni, Ce n-a fost și nu va fi, Cenușotca, Lumea proștilor, Codreana Sânziana, Povești poprale, Legenda ȝiganilor, Robinson, Povești de Crăciun, Cu ce trăiesc oamenii, Povești morale, Povești populare (II, III), Penes Curcanul, Tolpa și Ștefan Vodă, Toma lui Moș, Nan Bolovan, Fulgerul, Fata bărbată, Povestea găserii, Patru frați, Oprisanul, Isteață și pace, Ariciul și vulpea, Copilul cerșetor, Torifan, ȝăganu și popa, Bătrânii săraci, Coste ciobanu, Pleșcuța, Omul frumos, Armeanul neguțator, Norocul și mintea, Bernușca, Doi frați și două surori, Picătura de apă, Movila lui Burcel, Ioniță, Bătălia de la Călugăreni, Sandra, Angheluș, Îndreptarea școlariului stricat, Copila de omenie, Sentinela română, Capra și trei iezi, Teatru școlar, Din puterile proprii, Cele zece pisicușe, Copiii de la ȝiară, Clara Miliu novelă, Spice de aur, Blăstăm de mamă, Musciu-împărat (poveste), Păcală în satul lui, Căldărușe cu trei picioare, Strigoica, Fiica a nouă mame, Fata craiului din Cetini, Zâna margaretelor, Croitorul și trei feciori, Fata stăleriiului, Alipat, Povești, Judecata, Petrea pășitul, Îndărătnicul, Lumea proștilor, Povești, Vecinici, Mica fodeță, Balade populare, Sgărcitul (comedie), O partidă în patru, Sfântu Nicolae, Un idil în Ruseni, Pe pământul turcului, Despre recunoștință, Se ne iertem păcatele, Peștiorii, Cine sapă groapa altuia, Pretenul adevărat, Roma învinsă, Sâmbăta morșilor, Taina unei vieș, Jucării și jocuri de copii, O sută de ani, Căntece bătrânești, Chipuri de la Mahala, Vulturii, Calendarul Minervei, Pe plaiu, Andrei Șaguna, Sava Brancoviciu, Higiena populară, Florile inimei, Promemoria, Cultura română, De la sate (novelă), Despre comune (art. XXII 2886), Principatele române, Chestiunea autorității Bisericii Unite, Articul de lege XXVII 1967, Convorbiri, Icoane din istoria grecilor, Gărgăuneii dragostei, Vorbirea Mitropolitului Meșian, Regule ortografice, Poesii alese, Nici minte nici noroc, Ruga de la Chișeteu, Îndreptar pentru ..., Ștefan Vodă cel Tiner, Respuns magarilor, Contabilitatea, Vorbirea vicarului Mangra, Drepturile învășământului, Epistular civil, Protocoalele Sinodale Eparhiale 1887, 1888, 1891, Protocoalele Sinodale Eparhiale 1893, 1895, 1896, 1897, 1898, 1899, Protocolul Congresual 1900, Protocoalele Sinodale Eparhiale 1900-1909, Regulament pentru parochii 1891-1909, Procedura judecătorească 1889-1909, Organizarea învășământului 1909, Găcituri și cimilituri, Englischen sprachen, Unter haltung unde Wiscuz, Homoki szölő müvelés, Gyümöles fäit, Máheszetráll, Ejfel, Eletipályak, Pesti Kronoka, Repül az ember, Moșul de flori, Zuia împărăteasă, Vântură ȝiară, Scăpărătoarea, Baba iadului, Dragă mamă, Ce a fost și nu va fi, Păcală și Tândală, Rusalim păcurariul, Princesa fermecată, Pipăruș Petru, Povestea lui Ignat, Carte de învășătură, Dudue Margareta, Vulcanismul, Anuarul reuniunei Învășătorești 1907, Mireasa capitanului, Oglinda inimei, Frumosul, Istoria literaturii române, Istoria populară, Anuarul Institutului Seminarului Pedagogic, Căntece din lumea veche, Perde vară, Notaru și banditu, La Alina (povești), Liturgia lui I. Christos, Paza Maicii Sfinte, Palatul misterios, Teiu legănat”.

¹²⁵ *Ibidem*, f. 53.

¹²⁶ *Ibidem*, f. 74 – biblioteca parohială: “Istoria bisericii românești de Nicolae Iorga, Paremiile lui Solomon (de la anul 1688), Știinșă, credinșă și postul de V. Predeanu, Mergi Issuse de Alexandru Rusenescu, Convorbiri între un cercător și încredinșat de Filaret, Predicile ȝinute la metropolie de Antim Irvireanu, Predicatorul de Ioan P.Ținoca, Legendele lui Isus Hristos de D.N. Ciortori, Stareșul Neonil de Hurmuzachi și Andrei Șaguna și De-ale noastre”; biblioteca școlară: “Halima – 1001 nopți (4 volume) de Ioan Barac, Floarea ofilită de Mihail Sadoveanu, Dor pustiu de I. Bârseanu, Vagabondul de Maxim Gorki, Scrieri pentru popor de I. Groșoreanu, Merinde de școală de Dr. G. Popa, Proverburi de Antoniu Pann, Spre ruină de Dr. Vrâncescu, Pe Dunăre de Carmen Silva, Povești populare de G. Cătană, Unirea Principatelor de Nicolae Iorga, Făt Frumos din lacrimă de Mihai Eminescu, Povestirile unei regine de Carmen Silva, Hamlet (traducere de Victor Anestiu), Despot vodă de Vasile Alecsandri, Hera și Leandru (traducere de Lecca), La gurile văii de Rădulescu N., Harap Alb de Ioan Creangă, Gruia lui Novac, Fiice vii de Dogariu,

că în cursul anului 1912 nu mai puțin de 32 de tineri frecventaseră biblioteca și citiseră 78 de cărți.

Printre parohiile de frunte se număra cea din Voivozi. Biblioteca de aici număra 145 de lucrări¹²⁷, iar în privința frecvenței cititorilor preotul raporta cu mândrie cifra de 52 de persoane care împrumutaseră 112 cărți. Succesul se datora efortului conjugat depus de către o serie de mecenafi, cum ar fi Iosif Diamandi, care donase 10 coroane în scopul achiziționării unor noi lucrări și Vasile Stroiescu, care donase 21 de cărți, "Asociațiunii din Sibiu", care oferise la rândul său 30 de cărți și preotului local, George N., cu zece cărți. De asemenea, Epitropia participase și ea cu 10 coroane în același scop¹²⁸.

În comuna Diosig, preotul Zaharie Moga reușise să pună bazele unei biblioteci românești după ce alocase anual câte 10 coroane în acest scop. Populația românească din localitate era deprinsă cu gustul lecturii, dar din păcate luase contact numai cu literatura maghiară – după cum remarcă parohul – "datorită mediului în care trăiește aici"¹²⁹. El nutrea speranța îmbogățirii fondului de carte românească pentru contrabalansarea procesului de maghiarizare, cu atât mai mult cu cât constata

---

Capra cu trei iezi de Ioan Creangă, Fiul bucătăresei de Dogariu, Vlad hoșul de Dogariu, Însurătoarea soarelui de Dogariu, Codreana Sânziana de Pompiliu, Moș Toma Bădiceanu de Dogariu, Păcală și Tândală de Cătană George, Hanul tătar de Panțu, Pipăruș Petru de Botetzatu, Nopti de eamnă de Mihail Sadoveanu, Soacra cu 3 nurori, Institutul pedagogic de Botiș I."

¹²⁷ *Ibidem*, f. 76 – "100 doine și strigături, Doine și strigături, Halima, Anecdote împănate, Istorioare morale, Crucea de lemn, Miorița, 1877 – schiță din război, Versuri și prosă de George Coșbuc, Nicolae Vulpea, Cine-i ucigașul?, Teatru școlar, Din popor, Istorioare biblice, Lucrarea pământului, Nutrețurile, Sămânța plantelor agricole, Moș Stoica, Istoria poporală a românilor, Ștefan cel Mare, Păstrarea sănătății, Războiul românilor pentru neatârănare, Istoria lui Mihai Viteazul, Revoluția lui Horea, Paserile noastre și legendele lor, Căruța poștei, O rugăciune, La răscurci, Povești de crăciun, Oameni și fapte, Satul Grivița, Opșaguri, Genoveva, Arghir și Elena, Sfaturile uni plugar, Cărticia plugarului, Povești de Ioan Slavici, Povești ardelenesti, Țiganiada, Făt Frumos din lacrimă, Tânăra siberiană, Istorioare religioase, Viețile sfinților, Țigani, Basmele românilor, Anecdote populare, Ilie Marin, Vătăjelul, Piram și Tisbe, Codreana Sânziana, Vârful cu dor, Căntece, versuri de Stea, Orațiuni la nuntă, Cazania Țiganilor, Gruia lui Novac, Povestiri de petrecere, Pentru jărani, Povestiri, Povești alese, Din putere proprie, De demult, Floarea soarelui, Căntece din bătrâni, Calendarul asociațiunii 1912, Din viața sfinților, Povestea lui Harap Alb, Lucrarea pământului, Povestiri din viața țăranilor, Alexandria, Cum să trăim?, Din lume pentru lume, Din faptele străbunilor, Căntece și povești, Eroii noștri, Musca, Moșul, Întăia scrisoare de dragoste, Poesii populare din Banat, Poesii de Goga, Înmormântările unui trecător, Tovărășii de școlari, Maestrul orb, Darul lui Christos, Doi călărași, Doi bătrâni, Tușa Oana, Balaurul cel cu 7 capete, Cum se întorc rândunele, Versuri și proză, Un ram industrial de sprijinit, Despre Testament, Poșta, telegraful și telefonul, Icoane din istoria grecilor, Cultura cucuruzului, Ionel – familia, Ionel – de un an, Ionel – de 7 ani, Ionel – la școală, Astra, Regule ortografice, Vulcanismul, Împărțirea lucrului și îngrijirea pământului, Novele istorice, Poesii populare, Comuna Viitorul, Povestiri, Poesii alese, Ionel – căsătorit, O samă de cuvinte, Fabule alese, Mistrețul măiestrit, Din putere proprie, Floarea soarelui, poesii, de demult, Căntece din bătrâni, Povestiri, Alexandru Machedon, Calendarul asociațiunii 1913, Ercule, Din isprăvile lui Păcală, Creșterea pomilor, Institutul pedagogic greco-ortodox Arad, Date și documente, Carte de căntece, În sat la Tânguești, Povestea lui Stan Pățitul, Călăuza creștinului la biserică".

¹²⁸ *Ibidem*, f. 75.

¹²⁹ *Ibidem*, f. 65.

că existau foarte puțini analfabeți. Biblioteca conținea 16 titluri, dintre care o parte în mai multe exemplare¹³⁰.

Biblioteca parohiei din Alparea dispunea de 41 de cărți, care au fost citite de 20 de tineri, chiar dacă, după spusele preotului, erau puține “de interes popular”¹³¹. Destul de bogată era biblioteca parohiei din Toboliu¹³². Cele 50 de lucrări erau editate sub egida “Bibliotecii populare Minerva” și aveau un puternic caracter național. Preotul era mulțumit de frecvența cititorilor, dar nu și de comportamentul acestora, despre care spunea că “are voie de cetit, însă dacă duce din cărți nu le mai aduce până oi merge după ele”¹³³.

Eforturile Mitropoliei de a introduce metode noi de organizare a bibliotecilor au început să dea roade în anul 1913. Către sfârșitul anului, Consistoriul orădean a

¹³⁰ *Ibidem*, f. 66 – “Cărți de rugăciuni (8 exemplare), piesele teatrale *Vrăjitoarea*, *Tinerețe nebunește* și *Bărbatul cu muier* de Gheorghe Catană, piesa teatrală *Și ne iartă nouă păcatele noastre* de Maria Drăgan, ediții școlare aprobate de Ministerul Instrucției Publice și Cultelor București: *Poesii și Fabule* de Grigore Alexandrescu, *Dumbrava Roșie* de Vasile Alecsandri, *Mihai Vodă cel Rău* de Vasile Alecsandri, *Poesii populare* de A.I. Odobescu; *Poesii* de Gavril Bodnar, *Carte fermecată* (comedie) de Elena Fabian (după Hajotamann), *Buchetul* (monolog) de Ene (după Rod. Benedix), *Curs practic despre cultivarea pomilor* de Ion Pop-Reteganul, *Biblioteca Minerva* (13 numeri) și *Istoria școalelor românești din Bihor* de Nicolae Firu”.

¹³¹ *Ibidem*, f. 67 – “Drepturile și datorițele învățătorilor, *Date și documente cu privire la istoria școalei românești*, *Datorițele și drepturi în Constituțiunea civilă și bisericească*, *Activitatea literară a mitropolitului Andrei Șaguna*, *Slujba Sfintei Biserici*, *Articolul de lege XXVII din 1907*, *Mitropolitul Sava II Brancoviciu*, *Momente memorabile la alegere de mitropolit*, *Convorbiri între un cercător și un credințat*, *Protocoloalele Congresului 1879 – 19 august*, *Protocoloale despre școală și sinod eparchial*, *Diferite regulamente 1879-1906*, *S statute fond preoțesc*, *Statutul organic*, *Instrucțiuni spre a prevedea școalele populare conform articolului de lege 1907*, *Biblia Bunului Păstor la centenarul Seminarului Andrău*, *Biblia Bunului Păstor la clerul și chestiunea alcoolismului*, *Chestiunea autonomiei Bisericii Unite Române*, *Scrieri și vorbiri de Dr. G. Popa*, *În jurul păcii de Vedeot*, *Date și documente cu privire la istoria bisericii ortodoxe române din Oradea-Mare*, *Institutul greco-ortodox din Arad*, *Cultura de frăgari*, *Dialogul de Iuliu Groșoreanu*, *Scrieri pentru popor*, *Circulara nr. 1080 a Prea Sfinției Sale Ioan Meșianu 1884*, *Boala de tuberculoză și remedii în contra ei*, *Ființa epilepsiei și vindecarea ei* (medicație), *Medițiune contra trahomă*, *Călindare 1898-1913*, *Biserica și Școala*, *Diferite formulare*, *Inventare*, *Tolstoi* (mici povestiri), *Sienkievicz* (novele), *Capra cu trei iezi*, *Animalele domestice*, *Moldoveanu* (anecdote și povestiri), *Ce n-a fost și nu va fi*, *Un împărat și fetele lui*, *Conuștorca*”.

¹³² *Ibidem*, f. 68 – “*Leonard și Gertrud*, *Cântarea României*, *Predarea Basarabiei*, *Unirea Principatelor*, *Mihailu Viitezului*, *Revoluția lui Horea*, *Răpirea Bucovinei*, *Păstrarea sănătății*, *Ce să cetim*, *10 Maiu* (ediția a II-a), *Războiului Romanilor*, (vol. I, II și III), *Veniamin Costachi*, *Aritmetica* (ediția a II-a), *Femeile din Revoluția din Rusia*, *Cărticica plugariului de Sandu Aldea*, *Domnului Tudor din Vladimir-Biblioteca Steaoa*, *Românii de peste Carpați*, *Satului Grivița*, *Boalele molipsitoare*, *Pământului și țara noastră*, *Al vremurilor profet* – *Zorile poporiului român*, *Apicultura*, *Darea generală de câștig*, *diferite transgresiuni*, *Darea de Cassa*, *Cultura paserilor de casă*, *Impozitul pe pescuit*, *Impozitul pe arme*, *Gresierea calourilor*, *Gresierea vitelor cormute*, *Sfaturi în orice afacere de impozit*, *Ercule în Biblioteca asociațiunii*, *Cum să trăim*, *Isprăvile lui Păcală*, *Comuna viitoriului*, *Creșterea pomilor*, *Povestiri de Petra Petresculu*, *Mistrefulu măiestrit*, *În satu la Tânguești*, *Călăuza creștinului în biserică*, *Povestea lui Stan Păpitu*, *Dedemult de Ioan Lupaș*, *Lucrarea pământului de Cosciuni*, *Cântece din bătrâni*, *Alesandru Macedon* (partea I și II), *Cartea Ioan Gură de Aur*”.

¹³³ *Ibidem*, f. 68.

cerut întocmirea unor dări de seamă, pentru a analiza modul în care au fost transpuse în viață recomandările sale. Preotul Traian Milea din Călugări cumpărase romanul “Quo Vadis de Sienkievics” și lucrarea “Cuvântări la Sfântul botez, cununii și înmormântări de Petru Popa”. Acesta se arăta dispus să facă și alte achiziții și cerea sfatul superiorilor săi în privința acelor “opuri care să le poată ceti și prin care să se poată recrea și întări sântul religios al parochienilor știutori de carte, cărora – sublinia el – nu le-ar cădea cu greu jertfa pentru biblioteca parochială”¹³⁴. Doritori de carte erau și credincioșii din Drăgănești, unde existau 25 de cititori. Ei primeau lunar broșuri de la “Asociațiune” și tot prin intermediul ei cumpăraseră 10 exemplare din lucrarea “Îngrășarea pământului” scrisă de A. Cosciuc¹³⁵. Parohia din Săud avea banii adunați, dar nu primise dispoziție decât pentru cumpărarea “protocoalelor congresului și sinodului”, nu și pentru cărți școlare¹³⁶.

O situație laudabilă putea fi întâlnită în satul Cusuș, ai cărui locuitori alocaseră suma de 30 de coroane pentru îmbogățirea bibliotecii. Fondul de carte a fost suplimentat și printr-o donație făcută de preot, care dăruise 27 de cărți în valoare de 11 coroane și 60 de fileri¹³⁷. Aceeași situație se înregistrează în cazul preotului parohiei din Ferice, care în anul 1912 cumpărase cărți în valoare de 10 coroane și 3 fileri, iar un an mai târziu, în valoare de 4 coroane și 30 de fileri. În ansamblu, avea în bibliotecă 44 de volume pentru care cheltuise 14 coroane și 33 de fileri¹³⁸.

În martie 1914, vicarul protopopesec al Tractului Vașcău, Vasile Nicoruția, raporta că în parohiile aflate sub jurisdicția sa se înființaseră biblioteci numai în

¹³⁴ *Ibidem*, f. 107.

¹³⁵ *Ibidem*, f. 137.

¹³⁶ *Ibidem*, f. 126.

¹³⁷ *Ibidem*, f. 113-114 – “Ioan Gură de Aur, Arap Alb de Ion Creangă, *Lucrarea pământului* de A. Coșciuc, *Cântece din bătrâni* de V. Alexandri, *Povestiri din viața țăranilor* de I.P. Reteganul, *Calendarul Asociațiunii pe 1912*, *Musa Someșană* de I. Budnariu, *Lira mea*. *Poesii* de Iosif Vulcan, *Sfaturile unui plugar luminat* de Sandu Aldea, *Scrieri pentru popor* de T. Groșoreanu, *Datoranțe și drepturi* de Dr. G. Popa, *Îngrijirea contra tuberculozei*, *Nicolae Zsiga* de Gheorghe Tulbure, *Părintele Nicolae* de G. Simu, *Ioan Pipoș*, *Benjamin Franklin* de Dr. G. Popa, *Vatra părăsită* de Ion Slavici, *Băncele populare* de V. Osvadă, *Corbe haiducul*. *Literatură populară*, *Nuștii împărat*, *Levnat și Dosofata*, *Comasație*. *Ediția foaiei poporului*, *Lăcrămioare* de V. Alexandri, *Doine* de V. Alexandri, *Din bătrâni* de Ion Slavici”.

¹³⁸ *Ibidem*, f. 115 – “*Păstrarea sănătății*, *Cum să ne creștem copiii*, *Despre cărțile fonduare* de V. Moldovan, *Despre testament* de V. Moldovan, *Poșta, telegraf, telefon* de G. Todica, *Cultura cucuruzului* de G. Todica, *Ionel* (5 volume) de V. Gr. Borgovanu, *Astra*, *Vulcanismul* de G. Todica, *Lucrarea unei moșii* de F. Negruțiu, *Notarii publici* de M. Beșan, *Începutul neamului românesc* de I. Lupaș, *Comuna viitorului* de R. Simu, *Fabule alese* de Țichindeal, *Donici*, *Ionel* cartea a VI-a de V. Borgovan, *Ercule* de Petre Ispirescu, *Alexandru Macedon* (2 volume) de Mihail Sadoveanu, *Sfaturile unui plugar* de Sandu Aldea, *Povești* de S. Moldovan, *Domnul Tudor* de Nicolae Iorga, *În livadă* de I. Rosignon, *Povestea trăsnetului* de I. Dragoslav, *Stan Păpădu* de Ion Creangă, *Călătoria lui Stanley* de A. Bărsanu, *Răvașele unui doctor* (3 volume) de A. Ihesca, *Moș Călin* de Dobrin, *A fost odată*. *Povești pentru tineret* de E. P., *La cruci* (nuvele populare) de M. Lungianu, *Povestiri* de P. Petrescu, *Cum să trăim* de R. Dobrescu, *Viețile sfinților* de Dositheiu, *Robinson Crusoe* de Daniel Foe, *Costea ciobanul* de D. Lăpădat, *Oprișanul* de V. Alexandri, *Toma a lui Moș* de V. Alexandri, *Leonard și Gertruda* de Pestalozzi”.

comunele Buntești, Criștior (pentru ambele școli), Cusuș și Săud. În celelalte localități demersul nu putuse fi realizat din cauza lipsei de bani¹³⁹.

Dr. Fildan, administratorul protopopesc al Tractului Beiuș, comunica Consistoriului că distribuise la parohiile din subordine “îndrumările” prevăzute în protocolul sinodal și că demersul avusese ecou. Toți preoții se angajaseră să adune suma de 10 coroane necesare înzestrării bibliotecilor. El se arăta bucuros că nu fusese nevoit să recurgă la “a le aplica mijloacele coercitive recomandate de Venerabilul Conzistor”¹⁴⁰.

După cum era și firesc, parohia orașului Beiuș înregistra o situație bună, comparativ cu satele plasei. Puterea economică a localității și-a pus amprenta și asupra conținutului bibliotecii, care număra 60 de titluri¹⁴¹. Și parohia din Răbăgani a înregistrat rezultate pozitive. Preotul Elia Moga făcuse comandă pentru cele mai importante titluri indicate de Consistoriu¹⁴². La Pocola, altă comună bogată, preotul Petru Pop realizase o bibliotecă ce număra 130 de volume. Bunăstarea mirenilor se reflecta și sub acest aspect, încât preotul și-a putut permite să dirijeze cele 10 coroane către sprijinirea “Asociațiunei”¹⁴³. Parohia din Mizieș, satul natal al episcopului Miron Romanul, nici nu utilizase fondul bănesc alocat, deoarece biblioteca fusese înzestrată prin donațiile făcute de către “Asociațiune”. Aceasta număra 143 de volume¹⁴⁴.

Trebuie să remarcăm faptul că prezența unui mitropolit născut în părțile Beiușului a influențat benefic toate comunele vecine cu satul său de baștină, nu numai în privința dezvoltării școlilor și bibliotecilor de aici, ci și în mobilizarea populației în vederea edificării unor noi lăcașuri de cult în satele respective. Majoritatea bisericilor de aici sunt construite în perioada în care mitropolitul a păstorit destinele ortodocșilor transilvăneni.

Circulația și frecvența cărților în bibliotecile confesionale

Dacă în capitolele anterioare am pus accentul asupra eforturilor de înființare, organizare și înzestrare a bibliotecilor confesionale, insistând pe marginea aspectelor legate de dinamica procesului, am socotit necesar să dedicăm partea finală a studiului

¹³⁹ *Ibidem*, f. 145.

¹⁴⁰ *Ibidem*, f. 150.

¹⁴¹ *Ibidem*, f. 151 – “Câteva piese teatrale de Ant. Pop și M [n. n., indescifrabil], *Articolul* de *Lege XXVII din 1907, Purtarea socoșilor* de Dr. Barbu, *Cântările Liturgiei* de T. Popovici, Mai multe regulamente pentru parohii: disciplinar, matrimonial, alegerea de protopop, alegerea de deputați sinodali și congresuali, plan de învățământ, *Statutul organic*, *Cuvent la actul festiv «Șaguna»* de Dr. Darcian, *Dicționar universal* de Săineanu, Mai multe anuare gimnasiale, *Date și documente* de Nicolae Firu, *Carte de cetire* de I. Popea, *Sciere comemorativă despre metropolitul Șaguna* de Lupaș, *Politica română din Ungaria* de D. A., *Vestitorii* de Mihail Sadoveanu, *Meșterul orb* de C. Negruzzi, *Cărțile funduare* de D. Moldovan, *Sfaturi bune* de Ungureanu, *Despre testament* de D. Moldovan, *Grădina de legume* de Negruzzi, Mai multe opuri de la asociațiune, *Dietetica pastorală* de S. Stoica, *Activitatea lui Șaguna* de Tulbure, *Colecțiune de cântări bisericești* de A. Lipovan, *Căsătoria a doua a preotului* de Dr. Iacob, *Câteva protocoale sinodale și congresuale*”.

¹⁴² *Ibidem*, f. 160.

¹⁴³ *Ibidem*, f. 162.

¹⁴⁴ *Ibidem*, f. 163.

categoriilor de lucrări care au poposit pe rafturile bibliotecilor și care au fost utilizate în procesul de învățământ, în special, și pentru culturalizarea maselor largi ale țărănimii ortodoxe.

Considerăm firesc să prezentăm pentru început lucrările dedicate cultivării limbii și istoriei românești, deoarece aceste două categorii de scrieri erau chemate să formeze, să contureze și să alimenteze permanent conștiința națională a tineretului și în general a oamenilor de la sate. Gama acestor lucrări a fost destul de diversă și tot atât de neuniform răspândită în teritoriu. De pildă, apropiate ca și conținut erau “abecedarele”, în ciuda faptului că se deosebeau ca titlu. În biblioteca parohiei din Apateul Românesc figura sub numele de “*Carte de învățătură*”¹⁴⁵, la Vecherd purta numele de “*Merinde pentru școală*”¹⁴⁶, scrisă de Dr. G. Popa (din seria Biblioteca Școlară), la Margine, “*Învățătura*”¹⁴⁷ avându-l ca autor pe M. Beșan, în vreme ce la Beiuș se numea “*Carte de cetire*”, întocmită de I. Popea¹⁴⁸. Acestea erau însoțite adeseori de lucrări de specialitate, gramatică, în scopul însușirii corecte a regulilor limbii române. Cea mai răspândită carte de gen a fost lucrarea “*Regule ortografice*”, prezentă în bibliotecile din Satu Barbă¹⁴⁹, Apateul Românesc¹⁵⁰, Voivozi¹⁵¹ și Margine¹⁵², în inventarul acesteia din urmă figurând cu mențiunea “Academia Română”. La parohiile din Vecherd¹⁵³ și Alparea¹⁵⁴ mai exista și lucrarea “*Scrieri pentru popor*”, elaborată de I. Groșoreanu (Seria Biblioteca Școlară), adresată grupelor de elevi avansați, iar Beiușul deținea un “*Dicționar universal de Săineanu*”¹⁵⁵. Biblioteca din Satu Barbă¹⁵⁶ avea în patrimoniu lucrarea “*Discurs ocazional*” pentru deprinderea școlarilor cu arta oratoriei, iar cea din Apateul Românesc dispunea de un curs de limba engleză, “*Englischen sprache*”¹⁵⁷. La Toboliu exista și un manual de aritmetică.

Paleta lucrărilor ce abordau istoria națională a românilor era mult mai vastă. Ea cuprinde atât lucrări de specialitate, cât și alte forme de propagare a istoriei, ascunse în spatele unor nuvele sau poezii ce evocau diferite momente din evoluția poporului român de pe ambii versanți ai Carpaților.

Lucrări de istorie generală a românilor, aduse de la București, Iași, Chișinău ori scrise în Ardeal, puteau fi întâlnite în majoritatea bibliotecilor parohiale¹⁵⁸.

¹⁴⁵ *Ibidem*, f. 53.

¹⁴⁶ *Ibidem*, f. 74.

¹⁴⁷ *Ibidem*, f. 40-41.

¹⁴⁸ *Ibidem*, f. 151.

¹⁴⁹ *Ibidem*, f. 45.

¹⁵⁰ *Ibidem*, f. 53.

¹⁵¹ *Ibidem*, f. 76.

¹⁵² *Ibidem*, f. 40-41.

¹⁵³ *Ibidem*, f. 74.

¹⁵⁴ *Ibidem*, f. 67.

¹⁵⁵ *Ibidem*, f. 151.

¹⁵⁶ *Ibidem*, f. 45.

¹⁵⁷ *Ibidem*, f. 53.

¹⁵⁸ *Ibidem*, f. 57-76: la Apateul Românesc – “*Bătălia de la Călugăreni*”, “*Istoria literaturii române*”, “*Istoria poporală*”, “*Principatele române*”, “*Promemoria*”, “*Cultura română*”, “*Movila lui Burcel*”, “*O sută de ani*”, “*Vecinici*”, “*Sentinela română*”, la Alparea – “*Date și documente cu*

Toate titlurile enumerate mai sus erau secondate de studii sau cărți referitoare la istoria locală a transilvănenilor¹⁵⁹.

După cum se poate constata, pentru perioada respectivă nu se poate vorbi despre o dirijare și o distribuire unitară și uniformă a școlii. Cu toate acestea, au existat preocupări din domeniul biblioteconomiei, dovadă fiind în acest sens îndrumătoarele "*Ce să cetim*", inventariată la parohia Toboliu¹⁶⁰ și "*Biblioteca*" de V. Aron Pop, prezentă la Margine¹⁶¹.

În vederea coordonării pe criterii științifice a programului de culturalizare prin carte, Consistoriul mitropolitan al Sibiului a întocmit în ședința senatului școlar ținută la 22 august-4 septembrie catalogul cărților necesare bibliotecile școlare. El cuprindea un număr de 115 titluri, grupate pe categoriile de vârstă ale școlarilor, mergând de la opere literare până la cele mai diverse genuri ale beletristicii [vezi Anexa 2].

Nu toate lucrările erau însă agreate de către autorități, motiv pentru care Consistoriul a gândit și un program de ordonare sistematică a bibliotecilor parohiale, însă selectiv. Un prim obiectiv viza dotarea cu un minim de 55 de "cărți admise și recomandate", pe structura căruia să se dezvolte ulterior fondul de carte [vezi Anexa 3].

---

privire la istoria școlii românești", la Beiuș – "*Date și documente*" de Nicolae Firu, la Cheșa – "*Eroii noștri*", la Chișlaca – "*Patriotul*" (din Biblioteca pentru toți), la Chișirid – "*Dumbrava Roșie*" de Vasile Alecsandri, "*Peneș Curcanu*" de V. Alecsandri, la Diosig¹⁵⁸ – "*Dumbrava Roșie*" de Alecsandri, "*Mihai Vodă cel Rău*" de Vasile Alecsandri (ediții școlare aprobate de Ministerul Instrucției Publice și Cultelor București), la Girișu de Criș – "*Povestea unei coroane*", "*Războiul românilor*", la Girișu Negru – "*De ale noastre*" de Nicolae Iorga, "*Revoluția lui Horea*" (Editura Minerva), la Șumugiu – "*Istoria bisericească*" de C. Coca – Cernăuți, "*Date și documente*" de N. Firu – Arad, "*Sbuciumări politice*" de I. Slavici, "*Comoara dorobanșului*" de M. Sadoveanu – București, la Toboliu – "*Cântarea României*", "*Predarea Basarabiei*", "*Unirea Principatelor*", "*Mihaiu Viteazului*", "*Revoluția lui Horea*", "*Răpirea Bucovinei*", "*10 Maiu*" (ediția a II-a), "*Războiul Romanilor*" (vol. I, II și III), "*Domnului Tudor din Vladimir-Biblioteca Steaoua*", "*Românii de peste Carpați*", "*Satul Grivița*", "*Pământului și țara noastră*", "*Al vremurilor profeți*", "*Zorile poporului român*", "*Dedemult de Ioan Lupaș*", la Vecherd – "*De-ale noastre*" de Hurmuzachi și Andrei Șaguna, "*Despot vodă*" de Vasile Alecsandri (biblioteca școlară), "*Unirea Principatelor*" de Nicolae Iorga (Biblioteca Școlară), "*Istoria bisericii românești de Nicolae Iorga*", la Voivozi – "*Istoria poporală a românilor*", "*Ștefan cel Mare*", "*Războiul românilor pentru neatarnare*", "*Istoria lui Mihai Viteazul*", "*Revoluția lui Horea 1877 – schiță din război*", "*Oameni și fapte*", "*Satul Grivița*", "*Gruia lui Novac*", "*De demult*", "*Din faptele străbunilor*", "*Eroii noștri*", "*Date și documente*", "*O samă de cuvinte*".

¹⁵⁹ *Ibidem*, f. 40-67: În biblioteca de la Alparea se găseau lucrările "*Activitatea literară a mitropolitului Andrei Șaguna*", "*Mitropolitul Sava II Brancoviciu*", "*Momente memorabile la alegere de mitropolii*", "*Date și documente cu privire la istoria bisericii ortodoxe române din Oradea-Mare*", la cea din la Cheresig – "*Istoria pedagogiei de D. T. Botiș*", "*Date și documente*" de Nicolae Firu, "*Biserica din Bihor în luptă cu ...*" (indescifrabil), la Diosig – "*Istoria școalelor românești din Bihor*" de Nicolae Firu, la Margine¹⁵⁹ – "*De demult de I. Lupaș*", "*O samă de cuvinte de Octavian Goga*", "*Nușele istorice*" de I. A. Lăpădatu, la Satu Barbă – "*De demult*", "*Nușele istorice*", la Girișu de Criș – "*Istoricul școalelor române din Bihor*", la Voivozi – "*Nușele istorice*".

¹⁶⁰ *Ibidem*.

¹⁶¹ *Ibidem*.

Toate aceste lucrări puteau fi procurate de la librăria diecezană a Aradului ori de la cea arhiepiscopală a Sibiului. Pentru a fi evitată pierderea cărților, materialul menționa clar faptul că ele “se manipulează de paroh, ajutorat de învățător în strictă conformitate cu dispozițiile cuprinse în normativul despre bibliotecile parohiale”¹⁶².

În comparație cu numărul destul de mare de lucrări ce asigurau învățarea istoriei naționale, cunoașterea istoriei universale era limitată la un număr restrâns de cărți¹⁶³. Optând pentru cultivarea spiritului național, pe baza relației general-particular, truditarii din slujba bibliotecilor au căutat să păstreze vie memoria tribunilor ardeleni care au luptat pentru opera de emancipare a poporului român. În biblioteca din Girișu Negru puteau fi întâlnite lucrările “*La cărările vieții*” și “*Seri albastre*”, scrise de fostul student al Academiei de Drept din Oradea, L. Bolcaș, monitorizat de oficialii maghiari pentru atitudinea sa naționalistă¹⁶⁴. La Apateu Românesc existau monografiile ce evocau viața și activitatea unor personalități ai vieții bisericești, cum ar fi titlurile de “*Andrei Șaguna*” ori “*Sava Brancovici*”¹⁶⁵, ambii dedicați cauzei naționale, sau lucrările “*Activitatea literară a mitropolitului A. Șaguna*” de Gheorghe Tulbure și “*Viața și faptele mecenatului N. Zsiga*” de același autor, la Șumugiu¹⁶⁶, “*Scriere comemorativă despre metropolitul Șaguna*” de Lupaș, “*Andrei Șaguna*”, “*Viața și faptele lui Nicolae Jiga*” și “*Sava Brancovici*” de Gheorghe Tulbure la Cheresig¹⁶⁷.

Din aceeași gamă făceau parte lucrările de popularizare a instituțiilor de învățământ românești¹⁶⁸. Altele îmbrăcau forma reportajului, elaborate cu scopul de a conduce imaginația cititorului către locurile admirate de autorii lor sau sentimentele față de plaiurile natale¹⁶⁹.

¹⁶² Idem, fond *Protopopiatul Ortodox Beiuș*, ds. 130/1912, f. 421.

¹⁶³ Idem, fond *Episcopia Ortodoxă Română Oradea*, ds. 287, f. 45-68: Cea mai răspândită pare să fi fost “*Istoria vieții lui Alecsandru Macedon*”, nume sub care figurează în inventarul bibliotecii din Satu Barbă, “*Alexandru Machedon*” la Voivozi, “*Alesandru Macedon*” la Toboliu și “*Alexandru Macedon*” de Mihail Sadoveanu la Margine, cunoscută și sub numele de “*Alexandria*”, prezentă pe rafturile bibliotecilor din Cheșa, Girișu de Criș și Voivozi. La fel de răspândite, aparținând tot istoriei antichității, sunt lucrările “*Ercule*”, la Voivozi și Margine, precum și “*Icoane din istoria grecilor*”, la Apateu Românesc, Voivozi și Margine, aici fiind inventariată sub numele “*Icoane din istoria grecilor* de Victor Lascu”. Biblioteca din Chișlaca deține și alte lucrări de gen, “*Hero și Leandru*”, “*Medea*”, “*Ecuba*, cea din Apateu Românesc”, lucrarea “*Roma învinsă*”, iar în inventarul celei din Toboliu figura o lucrare de istorie mai recentă, anume “*Femeile din Revoluția din Rusia*”.

¹⁶⁴ *Ibidem*, f. 94.

¹⁶⁵ *Ibidem*, f. 53.

¹⁶⁶ *Ibidem*, f. 34.

¹⁶⁷ Idem, fond *Parohia Ortodoxă Cheresig*, ds. 1/1917.

¹⁶⁸ Idem, fond *Episcopia Ortodoxă Română Oradea*, ds. 287, f. 40-74: Monografia “*Blajul*” în biblioteca din Satu Barbă, “*Institutul pedagogic de Botiș I.*” la Veherd, “*Institutul greco-ortodox din Arad*” la Alparea și Șumugiu.

¹⁶⁹ *Ibidem*, f. 53-76: Aici se înscriu cărțile “*Pe pământul turcului*” din biblioteca parohiei Apateu Românesc, “*La gurile văii*” de Rădulescu N. (biblioteca școlară) și “*Pe Dunăre*” de Carmen Silva (biblioteca școlară), aflate în biblioteca din Veherd, ori mozaicurile “*Din lume pentru lume*” și “*Însemnările unui trecător*” din biblioteca parohiei Voivozi, “*Pe plaiu*” din biblioteca Apateului Românesc, “*Vârful cu dor*” din biblioteca de la Voivozi, “*Amintiri*” de Alexandru Ciura din

O mare importanță a fost acordată păstrării și perpetuării creației literare populare, investită cu valoare de garant în efortul de conservare a simțămintelor românești. Perioada asupra căreia ne-am aplecat oferă proba dăruirii cu care s-a lucrat pentru culegerea și propagarea folclorului autohton. În aproape toate bibliotecile puteau fi întâlnite colecțiile de *“Balade populare”* și *“Povești populare”* culese de P. C. Damaschin, *“Găcituri și cîmilituri”*, *“Miorița”*¹⁷⁰, la care se adaugă *“Povestea vorbii”* de Anton Pann la Cheresig¹⁷¹.

Pentru dezvoltarea apetitului pentru citit, tineretului i-a fost rezervată o bogată listă de povești. O parte dintre ele provin tot din filonul etos-ului popular, în vreme ce altele sunt preluate din comorile creației universale. Prezența masivă a acestui gen de carte dovedește o generalizare a fenomenului lecturii în mediul sătesc, acestea înscriindu-se în segmentul rezervat cititului de plăcere, de relaxare. Din panoplia titlurilor care înzestrau rafturile bibliotecilor rurale am reținut pe cele care încântau copilăria școlarilor din Ateu Românesc¹⁷².

Apropiată ca număr de volume dedicate copiilor, dar și inventar, era biblioteca parohiei Veherd¹⁷³. Biblioteca din Voivozi deținea și ea o frumoasă

biblioteca parohiei Margine. Majoritatea dintre ele aveau în inventar și volumele *“Copiii de la țară”* și *“În satu la Tânguiești”*, cu foarte mare circulație în epocă. Interesantă era și prezența unor lucrări de o ținută intelectuală superioară. Ateu Românesc deținea o colecție a ziarului *Pesti Kronika*, la Margine exista un exemplar al monografiei *“Popoarele Austriei”* de M. Anagnoste, iar la Cheresig o lucrare cu caracter sociologic și statistic, intitulată *“Emigrarea în America”*.

¹⁷⁰ *Ibidem*, f. 40-91: amintim aici bibliotecile din Cheșa și Ateu Românesc, apoi culegerile *“Din bătrâni”*, *“Cântece din bătrâni”*, *“Cântece din lumea veche”*, *“Poesii populare”* în Satu Barbă și Toboliu, *“Doine și strigături”* de Ștefan Munteanu, *“Satul cu comorile”* în Petid, *“100 doine și strigături”*, *“Doine și strigături”*, *“Anecdote populare”*, *“Miorița”*, *“Paserile noastre și legendele lor”* în biblioteca din Voivozi. De o largă circulație s-au bucurat și operele *“Legenda țiganilor”* și *“Toma lui Moș”*, semnalate la biblioteca din Ateu Românesc, *“Proverburile lui Antoniu Pann”* (biblioteca școlară) la Veherd, *“Cântece din bătrâni”* de V. Alecsandri, *“Cântece din lumea veche de Gh. Tulbure”*, *“Poezii populare de E. Hodoș”*, *“Poesii”* de Octavian Goga la Margine.

¹⁷¹ *Idem*, fond *Parohia Ortodoxă Cheresig*, ds. 1 / 1917.

¹⁷² *Idem*, fond *Episcopia Ortodoxă Română Oradea*, ds. 287, f. 53: *“Baba iadului”*, *“Capra cu trei iezi”*, *“Căldărușe cu trei picioare”*, *“La Alina (povești)”*, *“Povestea găserii”*, *“Povestea lui Ignat”*, *“Povești”*, *“Povești de Crăciun”*, *“Povești morale”*, *“Prietenul adevărat”*, *“Princesa fermecată”*, *“Cele zece pisicuțe”*, *“Cenușotca”*, *“Codreana Sânziana”*, *“Copila de omenie”*, *“Copilul cerșetor”*, *“Coste ciobanu”*, *“Croitorul și trei feciori”*, *“Doi frați și două surori”*, *“Fata bărbată”*, *“Fata craiului din cetini”*, *“Fata stălerului”*, *“Fiica a nouă mame”*, *“Mica fodelă”*, *“Moșul de flori”*, *“Nusciu împărat (poveste)”*, *“Nan Bolovan”*, *“Nici minte nici noroc”*, *“Oglinda inimei”*, *“Omul frumos”*, *“Patru frați”*, *“Petrea Pățitul”*, *“Păcală în satul lui”*, *“Păcală și Tândală”*, *“Pipăruș Petru”*, *“Pleșcuța”*, *“Rusalim păcurariul”*, *“Scăpărătoarea”* [n. n., *Fetița cu chibrituri*], *“Strigoaica”*, *“Teiu legănat”*, *“Torifan, țăganu și popa”*, *“Zăna margaretelor”*, *“Zăna împărăteasă”*, *“Norocul și mintea”*.

¹⁷³ *Ibidem*, f. 74: *“Capra cu trei iezi de Ioan Creangă”* (biblioteca școlară), *“Codreana Sânziana de Pompiliu”* (biblioteca școlară), *“Făt Frumos din lacrimă”* de Mihai Eminescu (biblioteca școlară), *“Fiice vîi de Dogariu”* (biblioteca școlară), *“Fiul bucătăresei de Dogariu”* (biblioteca școlară), *“Floarea ofilită”* de Mihail Sadoveanu (biblioteca școlară), *“Gruia lui Novac”* (biblioteca școlară), *“Halima – 1001 nopți”* (4 volume) de Ioan Barac (biblioteca școlară), *“Hanul tătar de Panțu”* (biblioteca școlară), *“Harap Alb de Ioan Creangă”* (biblioteca școlară), *“Pipăruș Petru de Botezatu”* (biblioteca școlară), *“Povești populare de G. Cătană”* (biblioteca școlară), *“Soacra cu 3*

colecție de cărți de povești¹⁷⁴. Și în alte biblioteci figurau cărți pentru copii, însă nu într-o măsură atât de mare ca în cazurile prezentate¹⁷⁵. Un alt gen literar foarte gustat de cititori, de astă dată adresat unei categorii mai mari de vârstă, era cel al nuvelor și povestirilor. Și în această privință se poate vorbi despre o listă a titlurilor, destul de bogată, cu autori români din Ardeal și adesea din Regat. Cel mai bine se prezenta biblioteca din Voivozi¹⁷⁶. De asemenea, înregistrăm situația din bibliotecile din Apatiu Românesc¹⁷⁷, din Margine¹⁷⁸ și Cheresig¹⁷⁹. În schimb, literatura universală nu era foarte bine popularizată prin intermediul fondului de carte, titlurile fiind destul de puține¹⁸⁰. Genul liric avea mare trecere în rândul cititorilor de la sate. Titlurile

nurori” (biblioteca școlară), “*Păcală și Tândală de Cătană George*” (biblioteca școlară), “*Însurătoarea soarelui de Dogariu*” (biblioteca școlară).

¹⁷⁴ *Ibidem*, f. 76: “*Halima*”, “*Povești de crăciun*”, “*Povești*” de Ioan Slavici, “*Povești ardelenesti*”, “*Făt Frumos din lacrimă*”, “*Basmele românilor*”, “*Codreana Sânziana*”, “*Povești alese*”, “*Povestea lui Harap Alb*”, “*Balaurul cel cu 7 capete*”, “*Cântece și povești*”, “*Povestea lui Stan Pățitul*”, “*Din isprăvile lui Păcală*”.

¹⁷⁵ *Ibidem*, f. 45-76: Biblioteca din Satu Barbă avea în dotare cărțile “*Balaurul*”, “*Povestea lui Arap Alb*” și “*Meșterul orb*”, cele din Cheșa și Chișlaca “*Cerșetoarea de la podul artelor*” de Ioan Nicoară, la Petid “*Povești alese de Stăncescu*”, la Alperea “*Un împărat și fetele lui*”, “*Cenușotca*” și “*Capra cu trei iezi*”, la Toboliu “*Isprăvile lui Păcală*” și “*Povestea lui Stan Pățitul*”, la Margine “*Povestea lui Arap Alb*” de Ion Creangă, la Chișirid “*Cele zece pisicuțe*”, “*Capra cu trei iezi de Creangă*”, “*Povești alese de Andersen*”, “*Povești de Crăciun*” și “*Bărnușca*” (10 broșuri).

¹⁷⁶ *Ibidem*, f. 74, 76: Printre operele puse la dispoziția publicului se numărau: “*Nicolae Vulpea*”, “*Cine-i ucigașul?*”, “*Moș Stoica*”, “*Căruța poșter*”, “*La răscruce*”, “*Țigani*”, “*Ilie Marin*”, “*Vătăjelul*”, “*Povestiri*”, “*Povestiri de petrecere*”, “*Povestiri din viața țăranilor*”, “*Musca*”, “*Moșul*”, “*Maestrul orb*”, “*Doi călărași*”, “*Doi bătrâni*” și “*Tușa Oana*”. Aceasta era secondată de biblioteca din Veherd, care păstra cărțile: “*Dor pustiu de I. Bârseanu*”, (biblioteca școlară), “*Povestirile unei regine de Carmen Silva*” (biblioteca școlară), “*Moș Toma Bădiceanu de Dogariu*” (biblioteca școlară), “*Nopti de eamnă de Mihail Sadoveanu*” (biblioteca școlară) și “*Vlad hoțul de Dogariu*” (biblioteca școlară).

¹⁷⁷ *Ibidem*, f. 5.

¹⁷⁸ *Ibidem*, f. 40-41: se bucurau de o bună dotare: “*Armeanul neguțător*”, “*Bătrâni săraci*”, “*Bărnușca*”, “*Ionia*”, “*Isteață și pace*”, “*Îndărătnicul*”, “*Chipuri de la mahala*”, “*De la sate*” (nuvelă), “*Duduie Margareta*”, “*Palatul misterios*” și “*Peștorii*”, respectiv “*Povestiri*” de Octavian Goga, “*Tușa Oana*”, “*Doi bătrâni și Balaurul*” de I. Agârbiceanu, “*Doi călărași*” de Sandu Aldea, “*Vestitorii*” de Sadoveanu, “*Tovărăși de școală*” și “*Un cuvent*” de Aurel Bratu. Mai puține ca număr, dar interesante erau și cărțile din patrimoniul altor biblioteci: “*Povestiri de Retegan*” și “*Povestiri răzlețe*” la Girișu de Criș, “*Veduvă*” la Chișlaca, “*Novele*” de Caragiale la Girișu Negru, “*Moara din vale*” de I. Rusu Șirianu la Petid, “*Povestiri de Petra Petresculu*” la Toboliu, “*La răscruce*” de Slavici, “*Povestiri*” de Mihail Sadoveanu, “*Doi frați două surori*” (10 broșuri), “*Novele de Sienkievic*”, “*Legenda ȣiganilor de Dulfu*” la Chișirid, “*Vestitorii*” de Mihail Sadoveanu, “*Meșterul orb*” de C. Negruzzi la Beiuș.

¹⁷⁹ *Idem*, fond *Parohia Ortodoxă Cheresig*, ds. 1 /1917: “*De la sate*” de Ion Agârbiceanu, “*Popa Tanda*” de Ioan Slavici, “*Povestiri*” de I. P. Reteganu și “*Pavel Cătană de Dr. Iamik*” la Cheresig.

¹⁸⁰ *Idem*, fond *Episcopia Ortodoxă Română Oradea*, ds. 287, f. 48, 68-91: Ne vom limita la o succintă enumerare a lor: “*Robinson*” la Girișu de Criș, “*Coliba indiană*” de Al. Piere, “*Quo Vadis de Sienkievics*”, “*Tinera siberiană*” de Xavier de Maistre la Cheșa și Chișlaca, “*Halima de Szarac*” la Petid, “*Clara Miliu*” (nuvelă), “*Robinson*” la Apatiu Românesc, “*Hera și Leandru*” (traducere de Lecca – biblioteca școlară), “*Vagabondul*” de Maxim Gorki (biblioteca școlară) la Veherd, “*Genoveva*”, “*Arghir și Elena*”, “*Tânăra siberiană*”, “*Piram [sic]=Priam] și Tisbe*” la Voivozi,

înscrise în listele de inventar confirmă preferința țăranilor pentru poezia de dragoste, cea patriotică și cea umoristică. Erau gustate mai ales creațiile poetilor ardeleni, așa cum reiese din inventarul bibliotecilor din Voievozi, Satu Barbă, Girișu de Criș, Cheșa, Chișlaca, Diosig și Chișirig¹⁸¹.

Cărțile de factură umoristică erau și ele bine apreciate de cititorii epocii. Din inventarele bibliotecilor parohiale prezentate în rapoartele înaintate Consistoriului am putut selecta principalele titluri ale cărților cu acest tip de conținut¹⁸².

Pentru dezvoltarea mișcării teatrale școlare, înspre bibliotecile parohiale au fost dirijate o serie de lucrări de îndrumare a tineretului în arta dramatică, alături de piese de teatru adecvate vârstei școlare. Cele mai multe cărți de această natură se găseau în biblioteca din Diosig¹⁸³ – *“Vrăjitoarea”*, *“Tinerete nebunește”* și *“Bărbatul cu muiere* de Gheorghe Catană (piese teatrale)”, *“Carte fermecată* (comedie) de Elena Fabian (după Hajotamann)” și *“Buchenul* (monolog) de Ene (după Rod. Benedix)”, urmată de cea din Apateul Românesc¹⁸⁴ – *“Gărgăunei dragostei”*, *“Ruga de la Chișeteu”*, *“Sgârcitul* (comedie)”, *“Teatru școlar”*, *“Un idil în Ruseni”*, din Chișlaca¹⁸⁵ – *“Idil la țară* (Biblioteca teatrală)”, *“Oedip* (tragedie)”, *“Ruga de la Chișeteu”*, și Petid¹⁸⁶ – *“Ruga de la Ghizătău* de Iosif Vulcan (comedie populară)” și *“Vine vlădica* de Antoniu Papp”. Printre alte titluri figurau: *“Teatru pentru copii”* și *“Teatrul școlarilor”* la Girișu de Criș¹⁸⁷, *“Hamlet* (traducere de Victor Anestiu –

“Tolstoi (mici povestiri)”, *“Sienkievicz (novele)”* la Alparea și *“Leonard și Gertruda [sic!=Gertruda]”* la Toboliu.

¹⁸¹ *Ibidem*, f. 32-99: *“Versuri și proză”* de George Coșbuc, *“Poesii populare din Banat”*, *“Poesii de Goga”*, *“Poesii populare”*, *“Poesii aleș[e]”*, *“Versuri și proză”*, *“Poesii, de demult”* și *“Țiganiada”*, iar în cea de la Apateul Românesc *“Blăstăm de mamă”*, *“Florile inimii”*, *“Frumosul”*, *“Fulgerul”*, *“Dragă mamă”*, *“Peneș Curcanul”*, *“Poesii alese”*. Celelalte biblioteci aveau un număr mai mic de cărți de poezie. Printre titlurile frecvent întâlnite pot fi enumerate: *“Poezii”* de Goga, *“Poezii culese”*, *“Versuri și proză”*, *“Vestitorii”* în Satu Barbă, *“Cântece de Ciorogariu”* la Girișu de Criș, *“Apostolul de Petőfi”* la Cheșa, *“Fântâna Blanduziei”* la Chișlaca, *“Fără suflet* de Victor Eftimiu” la Girișu Negru, *“Paserea măiastră poemă populară”* de G. Baronzi la Petid, *“Poesii populare* de A. I. Odobescu”, *“Poesii”* de Gavril Bodnar (ediții școlare aprobate de Ministerul Instrucției Publice și Cultelor București) la Diosig, *“Poezii alese”* de Horațiu Ghendi, *“Versuri și proză”* de G. Coșbuc, *“Țara noastră (foerie)”* de Octavian Goga, *“Țiganiada* de Deleanu” la Chișirid.

¹⁸² *Ibidem*: Cel mai bine stătea la acest capitol biblioteca din Chișlaca, cu volumele *“Cu verful penei – scrieri satirice de A. Papp”*, *“Doctorul fără voie”*, *“Sic cogito”*, *“Sore cu ploe”*, *“Unde dai și unde crapă”*, *“Un om buclucăș”*, urmată de cea din Apateul Românesc, cu volumele *“Ariciul și vulpea”*, *“Lumea proștilor”*, *“Cine sapă groapă altuia”*, *“Notarul și banditul”*, *“Perde vară”*, *“Vântură fiară”*. Alte cărți umoristice mai puteau fi întâlnite în Satu Barbă (*“Fabule alese”*), la Girișu de Criș (*“Anecdote de Speranția”* și *“Viața și pildele lui Esop”*), la Girișu Negru (*“Speranța – anecdote populare”*), la Petid (*“Fabulele lui Chichindeal”*, *“Notarul și banditul* de Teochar Alexi”), la Voievozi (*“Anecdote împănate”*, *“Fabule alese”*), la Diosig (*“Poesii și Fabule* de Grigore Alexandrescu”) (ediții școlare aprobate de Ministerul Instrucției Publice și Cultelor București), la Alparea (*“Moldoveanu (anecdote și povestiri)”*) și la Margine (*“Fabule alese* de Ghendi”).

¹⁸³ *Ibidem*, f. 66.

¹⁸⁴ *Ibidem*, f. 53.

¹⁸⁵ *Ibidem*, f. 92.

¹⁸⁶ *Ibidem*, f. 96.

¹⁸⁷ *Ibidem*, f. 48.

biblioteca școlară) la Vecherd¹⁸⁸, “Teatru școlar” la Voivozi¹⁸⁹ și Chișirid¹⁹⁰ și “Câteva piese teatrale de Ant. Pop și M [n. n., indescifrabil]” la Beiuș¹⁹¹.

O deosebită importanță a fost acordată popularizării metodelor moderne de agrotehnică, dat fiind faptul că majoritatea populației românești locuia la țară. Numărul lucrărilor cu caracter agro-științific era apropiat de cel al cărților de limba română și de istorie națională. Anumite cărți se ocupau de introducerea normelor manageriale moderne utilizate în Occident, altele vizau introducerea în agricultura țăranilor români a unor specii de plante cu randament sporit, cerute pe piața industriei alimentare sau a celei ușoare, iar altele veneau în sprijinul crescătorilor de animale. Toate erau orientate către aceeași țință, anume să contribuie la propășirea materială a populației rurale. Prima categorie se ocupa cu organizarea judicioasă a gospodăriilor țărănești¹⁹². Altele, după cum spuneam, explicau pe larg modalitățile de cultură ale unor plante ce se înscriau în tradiția agricolă românească¹⁹³. Printre ramurile agricole mai noi, care se regăseau în diferite cărți din rafturile bibliotecilor, sunt de menționat “Apicultura” în biblioteca din Toboliu¹⁹⁴ și “Cultura de frăgari” la Alparea¹⁹⁵, ultima încercând să îi familiarizeze pe țărani cu creșterea viermilor de mătase. Zootehnia era încurajată printr-o altă serie de lucrări: “Animale domestice” la Chișirid¹⁹⁶ și Alparea¹⁹⁷, “Cultura paserilor de casă”, “Gresierea cailor”, “Gresierea vitelor cornute” la Toboliu¹⁹⁸ și “Creșterea porcilor” la Girișu de Criș¹⁹⁹. La Chișlaca²⁰⁰ putea fi întâlnită o lucrare cu titlul: “Câinii”.

¹⁸⁸ *Ibidem*, f. 74.

¹⁸⁹ *Ibidem*, f. 76.

¹⁹⁰ *Ibidem*, f. 32.

¹⁹¹ *Ibidem*, f. 151.

¹⁹² *Ibidem*, f. 45-151: “Grădina de legume”, “Îngrijirea unei moșii”, “Lucrarea pământului” de A. Cosciuc, “Pentru țăranii”, “Sfaturile unui plugar” la biblioteca din Satu Barbă și Voivozi, aceasta din urmă deținând în plus și lucrările “Nutrețurile”, “Sămânța plantelor agricole”, “Sfaturile unui plugar”, “Cărticica plugarului” de Sandu Aldea și “Împărțirea lucrului și îngrijirea pământului”. Apropiate ca și conținut erau și lucrările “Împărțirea, lucrarea și îngrășarea moșiei” de I. Negruțiu, “Din putere proprie de Petrescu”, aflate în biblioteca din Margine, “Din putere proprie”, “Sfaturile unui plugar de Sandu Moca” la Chișirid sau “Sfaturi bune de Ungureanu” la Beiuș.

¹⁹³ *Ibidem*: Cartea “Cultura cucuruzului” putea fi întâlnită în bibliotecile din Satu Barbă, Girișu de Criș, Voivozi și Margine, însoțită în cele mai multe cazuri de lucrarea “Floarea soarelui” de Ștefan Cacoveanu. Viticultura figura și ea printre temele avute în vedere de formatorii de biblioteci. Prin intermediul unor studii de specialitate, cum ar fi “Cultura viei pe nisipuri (Homoki szőlő művelés)” întâlnit în biblioteca de la Apatelul Românesc sau “Apărea viilor” de N. Pop, întâlnită la Margine, se urmărea ameliorarea soiurilor de vie autohtonă. La fel s-a procedat și în cazul pomiculturii. Biblioteca din Apatelul Românesc avea în inventar lucrarea “Soiuri de fructe (Gyümölcs fait)”, cea din Toboliu și Voivozi “Creșterea pomilor”, iar la Diosig exista lucrarea “Curs practic despre cultivarea pomilor” de Ion Pop-Reteganul (ediții școlare aprobate de Ministerul Instrucției Publice și Cultelor București). O singură lucrare era dedicată cerealelor, intitulată “Spice de aur”, întâlnită la Apatelul Românesc.

¹⁹⁴ *Ibidem*, f. 68.

¹⁹⁵ *Ibidem*, f. 67.

¹⁹⁶ *Ibidem*, f. 32.

¹⁹⁷ *Ibidem*, f. 67.

¹⁹⁸ *Ibidem*, f. 68.

¹⁹⁹ *Ibidem*, f. 48.

În ceea ce privește dezvoltarea meșteșugurilor, o singură carte atingea acest aspect, respectiv *“Lucru manual”*, întâlnită la Girișu de Criș²⁰¹. Însă nu se poate afirma că nu erau prezente alte lucrări, destul de multe la număr, care promovau noile cuceriri ale tehnicii²⁰².

Un accent deosebit a fost pus pe educația sanitară a populației de la țară, atât în privința prevenirii și combaterii bolilor cu incidență frecventă la sate, cât și în privința adoptării unei diete sănătoase. În majoritatea bibliotecilor putea fi întâlnită lucrarea *“Cum să trăim de Dr. Aurel Dobrescu”* și *“Dietetica populară de Stoica”* (Satu Barbă²⁰³, Girișu de Criș²⁰⁴, Petid²⁰⁵, Voivozi²⁰⁶, Toboliu²⁰⁷, Margine²⁰⁸) sau *“Cu ce trăiesc oamenii”* la Apatelul Românesc²⁰⁹ și *“Poveste despre păstrarea sănătății”* la Girișu de Criș²¹⁰. Alte lucrări conțineau noțiuni de diagnosticare și tratament ale bolilor infecțioase sau ale afecțiunilor neurologice. La Alparea²¹¹ existau lucrările *“Boala de tuberculoză și remedii în contra ei”*, *“Ființa epilepsiei și vindecarea ei (medicație)”*, *“Medițiune contra trahomă”*, la Girișu de Criș²¹² – *“Malima”* [n. n., molima], la Toboliu²¹³ – *“Boalele molipsitoare”*, la Cheresig²¹⁴ – *“Boalele lipicioase de I. Chitul”*. Câteva titluri abordau problema generală a păstrării sănătății, cum ar fi *“Higiiena populară”* la Apatelul Românesc²¹⁵, *“Păstrarea sănătății”* la Voivozi²¹⁶ și Toboliu²¹⁷, dar și o lucrare mai amplă, cu conotație sociologică, anume *“Mizerie, boală, crimă, degenerare de D. Voniga”*, întâlnită la Cheresig. O singură lucrare se ocupa de problema tratamentului balnear, *“Apele de la Karlsbad de Dr. Mera”*, întâlnită la Margine²¹⁸.

²⁰⁰ *Ibidem*, f. 92.

²⁰¹ *Ibidem*, f. 48.

²⁰² *Ibidem*: Așa de pildă, cartea *“Comuna viitorului”* de Romul Suciu putea fi găsită în bibliotecile din Satu Barbă, Voivozi, Toboliu și Margine. La fel, lucrarea *“Un raiu industrial de Cosciuc”* sau lucrarea *“Un ram industrial de sprijinit”*, care erau întâlnite la Apatelul Românesc. O mare frecvență aveau cărțile *“Poștă, telefon, telegraf”* și *“Vulcanismul”* de Gavril Todica prezente la Satu Barbă²⁰², Apatelul Românesc, Voivozi și Margine. La biblioteca din Chișlaca exista un studiu privitor la utilizarea energiei electrice, *“Făclia sub obroc”*, la Voivozi un alt studiu privitor la aviație, *“Repük az ember”* la Margine, *“Studii științifice de Gr. Todica”*, iar la Chișirid și Alparea, mai multe lucrări din genul științifico-fantastic, *“Ce n-a fost și nu va fi de J. T. Mera (7 broșuri)”*.

²⁰³ *Ibidem*, f. 45.

²⁰⁴ *Ibidem*, f. 48.

²⁰⁵ *Ibidem*, f. 96.

²⁰⁶ *Ibidem*, f. 76.

²⁰⁷ *Ibidem*, f. 68.

²⁰⁸ *Ibidem*, f. 40-41.

²⁰⁹ *Ibidem*, f. 53.

²¹⁰ *Ibidem*, f. 48.

²¹¹ *Ibidem*, f. 67.

²¹² *Ibidem*, f. 48.

²¹³ *Ibidem*, f. 68.

²¹⁴ Idem, fond *Parohia Ortodoxă Cheresig*, ds. 1/1917.

²¹⁵ Idem, fond *Episcopia Ortodoxă Română Oradea*, ds. 287, f. 53.

²¹⁶ *Ibidem*, f. 76.

²¹⁷ *Ibidem*, f. 68.

²¹⁸ *Ibidem*, f. 40-41.

Foarte frecvente au fost și cărțile cu conținut juridic. În inventarele bibliotecilor puteau fi întâlnite numeroase lucrări de drept canonic, penal, civil, procedural, succesoral, administrativ, precum și legislație specială pentru reglementarea anumitor activități²¹⁹. Tot în scopul instruirii populației, pentru a nu cădea victimă abuzurilor organelor de stat sau propriei ignoranțe, au fost introduse în biblioteci și lucrări referitoare la perceperea taxelor și impozitelor și de contabilitate. Cea mai bogată era biblioteca din Toboliu²²⁰, cu lucrările “*Darea generală de câștig, diferite transgresiuni*”, “*Darea de Cassa*”, “*Impozitul pe pescuit*”, “*Impozitul pe arme*”, “*Sfaturi în orice afacere de impozit*”. Beiușul²²¹ deținea lucrarea “*Purtarea socoșilor de Dr. Barbu*”, iar Apatoul Românesc²²² scrierea “*Contabilitatea*”.

După cum se poate observa din analiza amănunțită a titlurilor și din frecvența acestora în spațiul ortodox bihorean, factorii de cultură ai bisericii și ai corpului învățătoresc românesc s-au îngrijit să doteze bibliotecile cu o gamă cât mai largă de lucrări, mergând de la cele de stringentă necesitate, și am menționa aici manualele de limba română și cărțile de istorie a românilor, până la cărți și studii cu caracter tehnic sau de educație civică. În totalitatea lor, acestea au constituit instrumentele sau chiar armele cu care populația românească s-a opus procesului de desnaționalizare, pe de o parte, iar de pe altă parte ele au servit emancipării economice și culturale a lumii rurale românești.

(to be continued)

Rumänische Schulbibliothek in Biharer Gespanschaft (19.Jhd.-Anfang des 20ten Jhts) Zusammenfassung

Eine grosse Bedeutung für die Schulerziehung der rumänischen Jungen hatte der Buchsverkehr im schülerischen Milieu. Zuerst lässt sich es bemerken, dass der

²¹⁹ *Ibidem*: Alparea, cu lucrările “*Drepturile și datorițele învățătorilor*”, “*Articolul de lege XXVII din 1907*”, “*Datorițele și drepturi în Constituțiunea civilă și bisericească*”, “*Diferite regulamente 1879-1906*”, “*Statute fond preoțesc*”, “*Statutul organic*”, “*Instrucțiuni spre a prevedea școalele populare conform articolului de lege 1907*”, “*Circulara nr. 1080 a Prea Sfinției Sale Ioan Meșianu 1884*”; Beiuș, cu lucrările “*Articolul de Lege XXVII din 1907*”, “*Mai multe regulamente pentru parohii: disciplinar, matrimonial, alegerea de protopop, alegerea de deputați sinodali și congresuali, plan de învățământ*”, “*Statutul organic*”, “*Cărțile funduare de D. Moldovan*”, “*Despre testament de D. Moldovan*”; Apatoul Românesc cu lucrările “*Isvoarele crimelor* (din Biblioteca universală)”, “*Articul de lege XXVII 1967*”, “*Judecata*”, “*Procedura judecătorească 1889-1909*”, “*Despre comune (art. XXII 1886)*”, “*Drepturile învățământului*”, “*Epistular civil*”, “*Organizarea învățământului 1909*”. Alte biblioteci nu dispuneau de un prea mare număr de astfel de lucrări, de pildă Chișlaca poseda doar studiul-model “*O ședință comunală*”, adresat administrației locale, Satu Barbă și Margine lucrarea succesorală “*Despre testament de Dr. V. Moldovan*”, iar Cheșa lucrarea de drept penal “*Isvoarele crimelor*”.

²²⁰ *Ibidem*, f. 68.

²²¹ *Ibidem*, f. 151.

²²² *Ibidem*, f. 53.

Buchsverkehr ziemlich beschränkt war, besonders in der dörflichen Umgebung. Die zwei rumänischen Kirchen (bzw. orthodoxe und griechisch-katholische) suchten durch alle Mitteln auf, kirchliche Bücher vorwiegend ihren Gemeindemitgliedern zu verbreiten. Sowohl die wirtschaftlichen Schwierigkeiten als auch die hohe Analphabetismus-Quote unter Rumänen bewogen nur eine Minderheit der Geistlichkeit und des Lehrkörpers die von der kirchlichen Hierarchie beharrlich empfohlenen Bücher zu bestellen. Deswegen suchten die zwei rumänischen Bistümer andere Mitteln für das Buchsdiffusion auf, insbesondere dasjenige in der rumänischen Sprache, das als ein kulturelles Fortschrittmittel betrachtet wurde, wenn sich das ungarische Nationalismus immer erbitterter manifestiert hat. Derart tritt ins Dasein die Idee manch parochialer und schulerischer Bibliotheke.

Die ersten Statuten der Organisierung der parochialen und schulerischen Bibliotheke sind in 1882 abgefasst worden. Bis zum Ende des 19then Jahrhunderts wurden Bibliotheke in der Mehrheit der orthodoxen und griechisch-katholischen Pfarrgemeinden begründet. Der Buchsbestand dieser Bibliotheke hat trotz der wirtschaftlichen Schwierigkeiten und der politischen Begrenzungen konstant zugenommen. Die Anzahl und die Vielfältigkeit der von diesen Bibliotheken besessenen Bücher waren ein entscheidender Faktor zur kulturelle Emanzipierung des rumänischen Volks.